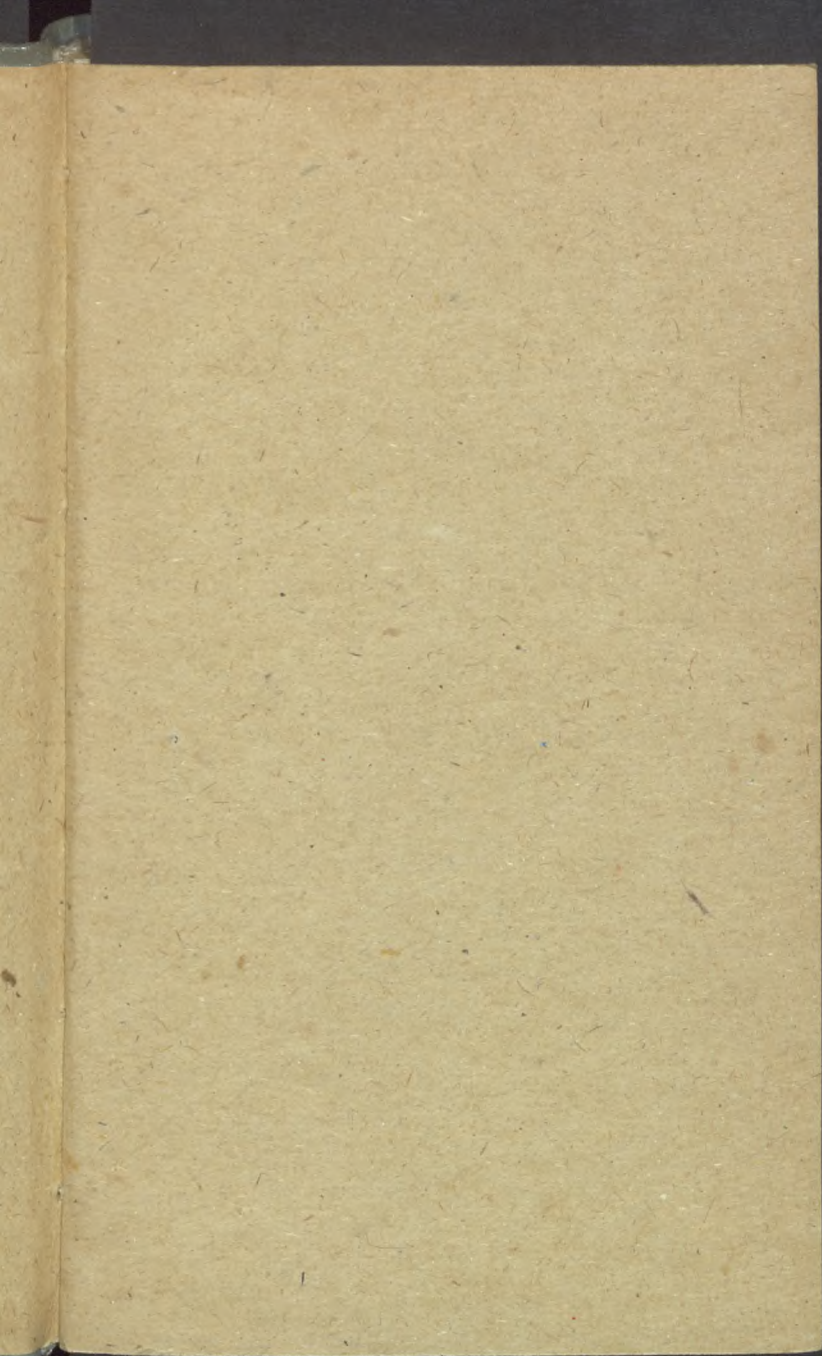

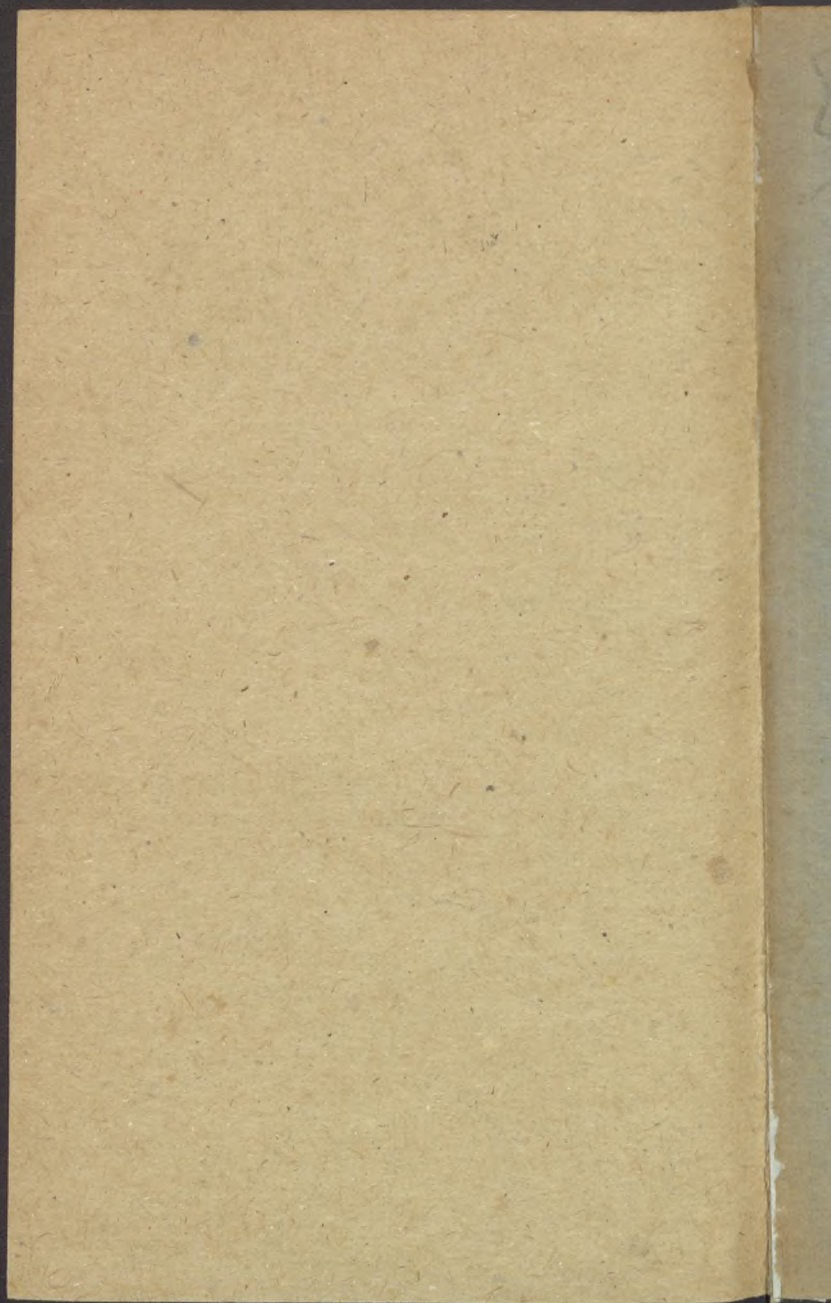
293.325

OSZK

OSZK

856
293325

3338

RÓMA.

KÉPEK ÉS HANGULATOK
A SZENTÉVI
HATODIK MAGYAR ZARÁNDOKLAT
ALKALMÁBÓL.

IRTA

BILKEI FERENC

SZÉKESFEHÉRVÁRI ESPERES-PLÉBÁNOS.

SZÉKESFEHÉRVÁR
NYOMATOTT A VÖRÖSMARTY-NYOMDÁBAN

1926.

Ára 10,000 K

Hogy a jelen könyv minél szélesebb kör-
ben elterjedjen, a kiadó a gyűjtőknek
minden 10 példány után egy tiszteletpél-
dányt ad. — Nagyobb megrendelésnél
külön árengedmény.

RÓMA.

KÉPEK ÉS HANGULATOK
A SZENTÉVI
HATODIK MAGYAR ZARÁNDOKLAT
ALKALMÁBÓL.

IRTA

BILKEI FERENC

SZÉKESFEHÉRVÁRI ESPERES-PLÉBÁNOS.

SZÉKESFEHÉRVÁR
NYOMATOTT A VÖRÖSMARTY-NYOMDÁBAN
1925.

293325

ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR	
B	Nőveldeknapló
1956 év	5551 SZ.

Tizennégy esztendeje dolgozom az én csendes parókiám nyugodt munkakörében. Ez alatt az idő alatt — 1—2 röpké napot kivéve — alig távoztam a város határán túl. Én, aki valamikor csak akkor éreztem az esztendőt egésznek és igazinak, ha a vakációban néhány ezer kilométert az ország határán túl is bejártam. Norvégia Nord-capjától Afrikáig és Fiumétől Chicagoig. Azontul, ha legalább 1—2 hétre Velencébe vagy Németországba bekukkantottam. Most úgy éreztem, hogy az otthon szeretete a korral jár. Bele kell nyugodni. Ugy van jól, ahogyan van.

Az idén azonban különös érzések vettek rajtam erőt. Ugy éreztem, hogy dübörög a föld. Emberi lépések robaja hallik mindenfelől. Északról, délről, keletről és nyugatról. Az indiánok wigwamjában, Ausztrália csendes farmerei közt, a sárga kínai szellős otthonában csak úgy, mint London, Jeruzsálem, Newyork és Budapest köröngetegei között vágyak ébredtek: — El! messzire innen! El! a fehér atyához, a nemzetek atyjához, aki egy 19 százesz-

tendős sir fölött imádkozik. Átöleli, átéli az egész kereszténység történetét s aki nem önmagából, hanem a nagy, felsőséges Krisztusból meríti az erőt, hogy a kereszténységnek központja, messzesugárzó ereje legyen. El! abba a csodálatos városba, amelynek minden köve beszél, ahol piroslik a martyrok vére s ahonnan bűvös erő sugárzik a hitvallók bölcseségéből.

Éreztem, hallottam, hogy dobog a föld. A hajók szirénái búgnak, a vonatok százai dübörögve száguldanak keresztül az országokon, százmérföldeken s ontják a vágyakozó, imádkozó, hittel és reménnyel telt emberek ezreit, százezreit az örök városba. Zeng, harsog az ének Róma utcáin. A hétköznapi emberek megállnak s csodálkozva bámulnak.

— Kik ezek?

— Emberek, akiket egy hit, egy meggyőződés, 1900 esztendőnek vihára, szenvedése, reménye egy táborban tartott, Krisztus táborában. Túláradó szívek, lángralobbant lelkek, akik egy oltár, egy sir köré térdelnek, szent Péter sir-oltára köré s akeménymárványra lehulló könnyeik közt suttogják: *Hiszek egy katolikus, keresztény Anyaszentegyházat.*

*Köszönöm édes jó Istenem, hogy
katholikusnak születtem.*

Ezek az érzések lobogtak, lázad-
doztak bennem. Éreztem, hogy
mint nőnek a vágyaim szárnyai; érez-
tem, hogy nem maradhatok itthon.
Nekem is mennem kell! *Mennem kell!*

És aztán egy más ösztönzést is
éreztem. Öt zarándoklat ment már
Magyarországból Rómába. A részt-
vevői közül sokkal beszéltem. S az
ember ilyenkor önkéntelenül meg-
kérdezi, hogy szép volt-e? Akkor
jön egy nagy, igen nagy sóhajtás
és egy mindent sejtető, de semmit
meg nem magyarázó válasz:

— Gyönyörű volt. Csodaszép volt.

— Hát milyen volt?

— *Azt nem lehet elmondani.*

Alig találtam valakit, aki valamit
is el tudott volna mondani. Vagy, aki
elmond egyet-mást, vagy nagyon
részletezi s így az ember fától nem
látja az erdőt, vagy nem tudja ugy
kifesteni, hogy a hallgatót is föl-
emelje arra a magaslatra, amelyen
ő járt.

Hát ezt a jeget szeretném én meg-
törni. Bocsánatot kérek: ne tessék
tőlem sokat vagy mindent várni.
Mindent nem lehet leírni. Mert akkor
köteteket kellene megtölteni s meg-

lenne a másik baj: nem lenne, aki elolvassa. Csak nagy vonásokban, egyes kiváló szépségeket, egy szerény könyvecske keretén belül. *Magyarnak való módon.* Egy kis jókedvvel fűszerezve azt, amit lehet.

Az utazást

a Katholikus Egyesületek Országos Szövetsége rendezte. Elismert hozzáértéssel, tehát természetes, hogy én is abba kapcsolódtam.

Könnyű azt mondani, hogy: elutazom. Azonban tessék eltépni egy kemény szakítással azt a sok ezernyi szálat, ami az embert az otthonhoz fűzi. Valahogyan mindenféleképpen azt hiszi az ember, hogy akkor minden a feje tetején jár, ha én hazulról elmegyek. Olyan meglepetések várnak majd, amikért százszor megsíratom ezt az utazást. Aztán még egy: Az éjjeli nyugalom! Az ágy! Puha, fehér ágyam hullámos redői! A körülölelő, álomba ringató csend!

Mikor 18-án este a vonat berobogását vártam, valami határtalan gyávaság fogott el: Jaj, de jó volna visszafordulni. Este 9 óra! 14 év óta ilyentáiban szoktam lefeküdni. Jaj, de jó volna hazamenni, lefeküdni. Ha nem lettem volna olyan

gyáva, amilyen gyávának éreztem magamat, bizony visszafordultam volna. Azonban a vonat nagy sebessel-lobbal berobogott s az A kocsi-ból kiabálták már a nevemet. El volt már készítve a helyem. Mészáros János érseki helynök, Ivanovits egri kanonok, régi iskolatársaim, Ernst Sándor prelátus, Petró szerkesztő régi jó embereim mosolyogva vártak. Otthon voltam. Bemutatkozások, örvendezések, fülig való mosolygások. Mikor az ablakon kitekintettem s hugomra és szeretett káplánaimra néztem, akikre az anyaszentegyházat hagytam, már akkor más világban jártam.

— Isten veletek! Vigyázzatok mindenre. Én már nem érek rá Fehérvárra vigyázni.

Nekem nem nehéz ismerkednem. Az Uristen több szívet adott nekem, mint más gyalogjáró halandónak. A jókedvet meg nem kellvén kölcsönkérnem, pár perc alatt otthon éreztem magamat. Hullott a tréfa, móka s el se tudtam volna hinni, hogy ezt az utat nem az én kedvemért eszelték ilyen jól ki.

Jött a vacsora. De milyen vacsora! Ezek a jó emberek elhozták magukkal az egész spájzot. Mintha nem is

bucsutjárni, hanem récehust, libamájat, csirkecombos a jobblétre szenderült teljes baromfiudvart kipuhtítani indultunk volna utra. Kinálgatások s utána egri, pécsi, alföldi vinkóknak végigkóstolgatása képezte az invitatoriumot. Mondhatom: ez jól kezdődik. Otthon felét se merném megenni, amit ezek a jólekek itt eltemettek, mert félnék, hogy egész éjjeli álmomban a bivaly kerget. Azonban nem szabad elfelejteni, hogy itt nem puha fehér ágyunk hullámos redőin fogunk nyújtózkodni, hanem a zakatoló vonat kerekei fölött s az fölér egy nagy éjjeli sétával.

Gyerünk aludni! De hogyan? Négyen voltunk. Próbáltuk így, próbáltuk úgy, sehogyse ment. Hiába! Az 50 esztendő derekak nem szívesen hajlanak már. Vágyódva néztem a pakkok hálójára. Istenem! Mikor én 20—25 esztendővel ezelőtt a spanyol uton ott fönn a hálóban mint egy kis angyal édesen áthorkoltam a dübörgő éjszakát! Bizony, akkor, ha egyéb nem, de egészen bizonyosan más volt a szabótudomány. Ha akkor tavasszal letettem a téli ruhámat, őszig nem ment össze a szövet. De most tavasszal a nyári, ősszel a téli ruhám gombját varra-

tom küljebb. Hiába! ilyen a mostani ujdivatu szabótudomány! Tehát ott fönn nincsen számomra hely. De hogyan legyen hely itt lenn, mikor négyen vagyunk. Összecsukódjunk, mint egy fehérvári bugyli?? Nagyon nehéz! Ha legalább hárman lennénk! Schmidt barátommal aztán nem épen lovagias módon, de annál agyafurtabb diplomáciával addig szavaltunk ékesen a negyedik jóbarátnak, hogy milyen szép, ha valaki a másik szakaszban hajtja nyugalomra gondterhelt fejét, míg végre bekapta a kukulifánkot, elvonult s mi hármasban elhelyezkedtünk. Karambolok voltak ugyan bőven, álmodtunk is szörnyüségesekeket, de akadt horkolás is s reggel — ha összegyürve is, irtózatos deréknyilallásokkal, de félig-meddig legényeknek éreztük magunkat.

Következett a mosdás. A pompás Pullmann-kocsiban, amelyet a m. kir. Államvasutak derék igazgatósága rendelkezésünkre bocsátott, a toiletszobában bőven volt viz. Szinte újjászülettünk. Következett a reggeli. Hát bizony holmi lötty helyett, mi récecombót és foghagymás kolbászt kávédtunk s jófajta szögedvidéki papramorgóval öntöttük nyakon

őnagyságát — (már mint a réce-combot és foghagymás kolbászt). S miután lelkünknek gyarló porhüvelyét imígyen szalonképessé restauráltuk, nyugodtan fitymáltuk a jugoszlávokat s megjövendöltük, hogy se Laibach, ahol jártunk, se a gyönyörűsége Pustherthal, se a többi pecsenyés tál nem marad soká a terített asztalukon.

Olaszországban.

Dél táján átrobegtünk az olasz határon. Az élelmes taliánok Triesztbe vezették a vonatunkat. Meg voltunk győződve, hogy csak azért, hogy ott a déli ebéd díjával a taliánoknak adózhasunk.

Azután jöttek a harcterek borzalmas emlékű területei. Lövészárkok, fölrobbantott, rommá lőtt kastélyok, rókalyukak, amelyekben a mi szegény magyar bakáink huzódtak meg és borzongó háttal, szívdobogva hallgatták a gránátok és shrapnelok robbanását. Ott kigyózott az Isonzo, amelynek vizét annyi magyarnak s még több taliánnak vére festette pirosra. Ott ásitoz üres medrével a Tagliamento. Ó mily élénken emlékszem még rá! Hiszen 1917 decemberében az isonzói áttörés után a

mi 17-es bakáink látogatására gróf Károlyi József társaságában én is jártam ott. Soha életemben annyi fölfordult étkező kocsit, ágyukereket, lóhullát még elképzelni se tudtam. A szétszórt fegyverek pedig úgy heverték szanaszét a folyó kiszáradt medrében, mint most ősszel a falevél. Szent Kleofás! Miféle szaladás lehetett az!

Az Isonzótól át a Piavén! Vitéz talián karabinierik, savoyaiak és tutti-frutti! Milyen boldog lehetett az, akit a minden jók adományozója hosszú és vékony lábakkal ajándékozott meg, hát még az, akinek annyi ideje volt, hogy még a bakan-csot is lehuzhatta.

A Piavenál.

Hogy az olaszok nem tartoznak a világ hősei közé, — mindenki tudja. S azt is tudja mindenki, hogy a magyar katonánál vitézebbül alig harcolt nemzet s hogy a világháborúért mi fizettük a legnagyobb áldozatot. Ó! de a lelkünkbe markolt az a keserves tudat, mikor a Piave hidján keresztülrobogtunk. A megáradt folyó sötét hullámai piszkos habot verve rohantak a tenger felé. Mi pedig a gyűrűző víz örvényei közt

halállal küzködő testvéreinket, fiainkat, rosszruhájú apró hadiárvák édesapjait láttuk, amint kétségbeesett nézéssel ránk, magyarokra merednek!...

Eszembe jutott a mi gyászközgyűlésünk. A trianoni békekötés aláírásakor Székesfehérvár szab. kir. város is közgyűlést tartott. Gyászközgyűlést. Fekete lobogó lengett a városházán és zúgtak a harangok. Rám bízta az ünnepi szónok szomorú tisztségét. Beszélnem kellett, mikor sírni szerettem volna. Komor, sötét tekintetek meredtek rám s én a ravatalos szoba fekete csendjében így kezdtem beszédemet:

— Nem halljátok, hogyan kongnak, zúgnak, sírnak a harangok...? Most temetik Magyarországot: Árpád, Szent István, Hunyady Mátyás házáját...

A Piave hidján is ez a gondolat, ez az érzés nehezedett a mellekre. Itt!... Itt... a Piavenál, itt temették el Magyarországot... Összekulcsoltam kezemet. Imádkoztam. Adj Uram nekik örök nyugalmat. De hirtelen egy sziszegő, kaján kacagás nyilalt a szívembe... Egy pár magyarul író és magyarul beszélő idegennek kárörvendő gúnykacaja:

— Nekünk köszönhetitek az egészet. Ha mi nem vagyunk, ha mi nem kergetjük lázadásba az elke-seredett tömeget, Magyarország még ma is Magyarország volna... Nekünk köszönhetitek az egészet.

Igen! Nektek köszönhetjük, átkozott viperafajzat!

A vonat nem állt meg. Rohant, száguldott velünk tovább úgy, miként az élet. A gyászos hangulat helyébe változatos képek sorozata tolakodott. Vagy talán nem is változatos, csak egyszerűen: szép. Az olasz fensik, az olasz rónák végéthosszát nem érő kertjeinek szépsége. Az Uristen valahogyan nagyon szeretete a taliánokat, mikor ezt a szép területet nekik ajándékozta. A nagy Magyar-Alföldnek is megvan a maga sajátos bája. Főleg, mikor az aranykalászkok tengere hullámszik rajta s a délibáb tündérékességeket varázsol a megrészegült szemek elé. Azonban az olasz földnek más a szépsége. Csupa kert az egész, gyümölcsös, zöldséges kert. A vasut mellett jóformán Rómáig. Csak egy-két óráig megyünk gyönyörű, erdővel benőtt sziklás hegyek között, amíg 42 alaguton keresztül az Appenninek fensikjára felkapaszkodunk,

aztán újra élvezzük az Isten áldásának s a talián szorgalomnak csodáit.

Az egész ország valahogyan tanyagazdaságokra darabolódik. Apró kis földterületeket szép szabályos téglalakban parcelláztak. A föld szélére kanálist ástak, abba gyűjtik a fölösleges esővizet, hogy a gyötrő szárazság idején tartalék maradjon. A csatorna mellé fákat ültetnek. Ugy, hogy az félig erdőnek, félig mezőnek, félig kertnek látszik. A fák nem magasak, mert hiszen minden évben nyesik, hogy tüzelőjük legyen. De meg nem szabad nagyra nőniök a szőlő miatt sem. Mert a földecske szélén, a szőlővenyige fut fel a fára. Így aztán a talián öt-hatféleképen használja ki a földjét.

Gabona kevés terem Olaszországban. Legalább is nem annyi, amennyivel 35—40 millió embert kielégíteni lehetne. Ezért a talián túlnyomóan főzelékre van utalva. Makaróni és melegvizbe szalajtott zöldség. Kenyér kevés, nem annyi, amennyire az emberi szervezetnek szüksége van. Ezért aztán a skorbut betegség bőven kaszálja a taliánokat. Valahol Róma környékén találkoztunk egy talián pincérrel, aki mint

hadifogoly éveken keresztül Magyarországon élt. Ugy látszik sok mindentről megfélemedkezett, de a kenyérünket, a jó puha, fehér buzakenyérünket nem felejtette el. Fülíg vigyorgva mutatta a nem kis tenyerét, hogy akkora karéjokat szoktak szelni neki. Hej! édes magyarom! ha tudnád, hogy mekkora kincs az a jó fehér puha kenyér! Pláne, ha egy kis, 5—6 ujjnyi szalonnácska is akad melléje, amit papramorgóval önt nyakon a magyar. De ha jófajta ubor kerülközik hozzá, azt se veti meg. Eredj el Taliánországba, ott majd megtudod, hogy mit nem lehet a világon olyan jót kapni, mint ezen a szegény, sokszor vérig ócsárolt Magyarországon.

Most ősszel van ott a tarlószántás. Bizony, szinte megsajnáltuk a „hat ökrüket“, amikor a keserves munkájukat láttuk. Akkora hantokat vetett fel az eke, mint egy kisgyerek. Pláne, ha traktorral szántanak. A további munkával várnak az első esőig. Akkor az egész család neki áll a hantok szétverésének. Szépen elsimitják és megkezdődik az őszi vetés. Az aratás májusban van. Akkor jön a második munka, a kukoricarakás, amelyet októberben

szüretelnek. A földecske szélén őr-
ködő őr-tálló szederfák levelei jók a
selyemhernyóknak. A selyemgubók
beváltása után jön a fanyesés. Ille-
tőleg előbb a szüret a bőven termő
lugasokkal. Amikor mi mentünk,
egész országhosszat szüreteltek. —
Egy-egy lugas alatt 5—6 fülig ma-
szatos talián csemete vigyorgott.
Mutogatták a fekete szőlőfürtjeiket,
mintha mi soha olyat nem láttunk
volna. Mi türés, mi tagadás nem lát-
tunk olyat, de nem is nagyon kíván-
nám magamnak. Ha az én szőlőm
olyan keményhéju, husos, levetlen,
csersavas volna, mint az olaszoké,
bizony nem igen mernék vendéget
híni pincészerre s a harmadik po-
hárnál aligha kíváncozna ki belő-
lünk az a régi jó kis nóta, hogy:
Jaj de szeretném azt a legényt látni,
aki tudna velem versenyt pikulálni.

Annyi bizonyos, hogy a mi szőlő-
lőnk, borunk után nem huzódik
össze az ember szája, hogy külön
kell elhatározni: Kinyissa-e, vagy
csukva hagyja-e?

Világért se akarom mondani, hogy
minden olasz bor ilyen fanyar, össze-
huzó hátsó gondolatokat kelt, mert
hiszen én is ittam már édes, izes
marsalai bort, lacrima Christit s

egyebeket, azonban általánosságban nem cserélném el a mienket a taliánokéval. Ők se cserélik el, hanem buzgón isszák. A 35 millió hektó borukból legalább 30 milliót maguk fogyasztanak el. Válják egészségükre!

A szőlőt nem puttonyokba, hanem vékákba szüretelik. A mesgye szélén ott várja őket a szekerekre rakott óriási kád, amelyet pupozva megraknak szőlővel. Nem kell félni, nem folyik el a leve.

Róma.

Vasárnap este ültünk vonatra s kedden jól délfele járt már az idő, amikor a hegyek közt kinyílt a táj s egy rövid időre láttuk a Szent Péter templom kékes-fehér kupoláját. Katolikus ember lelkében csodálatos érzéseket kelt ez a látvány. Keresztet vetettem s elmondtam a Hiszek-egyet. Ott a mi hitünk forrása, közép-pontja, sziklája, ereje. Egy hit 19 száz esztendőn keresztül. Jöhettek yiharok, születtek emberek, meghaltak, a kő, a márvány szétmálhatott, keletkezhettek helyébe új, csodás márvány óriások. Azonban a hit az ugyanaz maradt. A gyökere, a törzse mindig ugyanaz maradt: Hiszek

egy katolikus keresztény anyaszentegyházat.

Ha Szent Péter, az egyszerű halászmester fölkelne most sirjából — s mezitláb, durva szőrköntösben áthaladna a márványtemplom arannyal ékes ivei alatt s lemenne a Vatikánba s szemben találná magát XI. Pius pápa hófehér alakjával, bizonyára idegenül tekintenének egymásra. Idegenül. De csak egy pillanatig. A következő pillanatban kezét nyujtanának egymásnak és azt mondanák!

— Testvérem! Mi megértjük egymást. 19 százasztendő előtt én voltam a szikla, amelyre az Ur az ő Anyaszentegyházát építette. Ma te vagy a szikla. Ma a te hófehér alakod köré csoportosul 340 millió ember, aki katolikusnak nevezi magát. Ezalatt a 19 százasztendő alatt történt egy és más a világon. De az Ur szemében ezersztendő annyi, mint egy nap. S ez a majdnem két nap parányiság az Ur előtt az idők végtelenségében. Néró akkor keresztre feszített engem. *A hitemért.* Most az emberek milliói a te szavaidat hallgatják. *A hitedért.* Ez a hit közös, lényegében *egy*. Mert az Ur örökdik fölötte. Ő mondotta: *Én*

imádkoztam éretted, hogy meg ne fogyatkozzék a te hited és te megerősítsed testvéreidet. Tehát nem mi, hanem az Ur, aki a katolikus Egyházban uralkodik.

A katolikus hit nem *személyes* hit, mint amilyenről Vilmos német császár beszélt a minap, mikor egy magyar lelkésznek ezt mondta: „*Ne dogmatikát predikáljanak, hanem a személyes hit hassa át minden szavukat.*”

Tehát: a biblia és a bibliából az a hit, amelyet mindenki a maga személyében abból kimagyaráz.

A mi hitünk az, amelyet az első pápa, szent Péter predikált, amelyet XI. Pius, a mostani pápa predikál s amelyet a köztük levő 260 pápa predikált s amely hit fölött Krisztus öröklik a Szentlélek ereje által, hogy meg ne fogyatkozzék.

Kimondhatlanul megnyugtató gondolat ez a katolikus ember számára, hogy a lelke legeslegfontosabb dolgában, a hitében, vallásomban nem vagyok magamra hagyva, hanem az ezer és millió ut között olyan valaki fogja a kezemet és vezet, akinek bölcsességében megbízhatok. Hiszen fölötté Krisztus öröklik, hogy el ne tévedjen.

Én fölöttem ez a gondolat uralkodott, míg Rómában voltam. Ezért a megnyugtató, boldogító, büszke érzésért mentem Rómába s ezt hoztam magammal haza megerősítve, megacélozva a lelkem nagy kincsének.

Csodálatos dolog a szent esztendő Rómában. Milyen csodálatos forgalom mindenfelé. A vonatok úgy robogtak, dübörgtek mellettünk, ki és be Rómába, hogy szinte káprázott belé a szemünk. A mi nagyon kényelmes, pompás Pullmann-kocsink megmentett minden fáradságtól. Mikor a Katholikus Szövetség Rómába küldött emberei megmutatták a számunkra rendelt külön villamosokat, pár perc alatt elhelyezkedtünk s rohantunk is a kijelölt hotel felé. Mi a Tiberisen túl, az Angyalvár tövébe, közel a szent Péter templomhoz, a Hotel Sant Angeloba siettünk.

Szép, fehér, tiszta, világos szoba — a harmadik emeleten. Sokan csak az ötödik emeletről nézték le a világot. Azonban lift állott rendelkezésre.

Sietve rendbehoztuk magunkat, aztán lesereglettünk az ebédlőbe, ahol franciák, bajorok, tiroliak békés egyetértésben vígan nyelték már a végét érni nem akaró makaronit.

Feketelrakkos pincérek minket is hamarosan gondjukba vettek s hozták az olasz konyha olajba szalajtott remekeit. Az élelmezés, kiszolgálás figyelmes, megfelelő volt véges-végig. Én legalább — nem tartozván soha a kákán csomót kereső, lázadozó szellemek közé — nem is kerestem a csomót se a makaronin, se a birkarostélyoson. Emberi gyarlóságnak tartom, hogy a talián nem tudja az eledelt úgy elkészíteni, mint a magyar szakács. Tehet ő szegény arról, hogy az Uristen nem magyarnak teremtette?!

Bucsujárás.

Római utunk tulajdonképeni célja, gerince a bucsujárás volt. A katolikus ember hite ellenkezik a protestáns vallással. A protestáns ember szerint minden bűnünkért Krisztus Urunk tett eleget szenvedésével és halálával. Nekünk csak az a kötelességünk, hogy higgyük és bízzunk benne, hogy Krisztus valóban eleget tett értünk. A katolikus vallás szerint nekünk, magunknak is részt kell vennünk a bűnök adóságának törlesztésében. A bűnbánat, az erősfogadás és különböző jócselekedetek azok, melyekért Krisztus

elengedi a bűnt és a bűnnek büntetését. *Ezt nevezzük mi bucsunak.* Érezzük gyarlóságunkat és bűnös voltunkat s ezért nagy áldozatokra is hajlandók vagyunk, hogy az Isten a bűnös adósságát s a büntetés zsoldját elengedje. Elmegyünk száz mértföldekre, igyekszünk megtisztogatni a lelkünket, igyekszünk jobb emberek lenni, csak hogy az Isten irgalmas legyen irántunk.

A Szentév a kegyelmeknek ilyen forrása. A szent Pál templom frontján van egy óriási, gyönyörű mozaik-kép. Közepén egy dombon a bárány (Krisztus).

A domb tövéen források csörge-deznek. Ezekhez a forrásokhoz megy a szomjas báránysereg. A mi hitünk szerint Krisztus Urunk kitárt karokkal várja az embereket, hogy ebből az üdítő forrásból igyanak. A pápa Krisztus vezéri munkájának folytatója, minden 25 esztendőben alkalmat nyújt az embereknek, hogy Krisztusnak ezen kegyelemforrásából igyanak. Krisztus a forrás, a pápa az utmutató, aki a Krisztushoz vezető utakat megmutatja.

A mi áldozatunk először, hogy a nagy utat óriási áldozatok árán megtettük. Ott, Rómában a pápa utmu-

tatása szerint négy templomba kell elmenni, ott imádkozni kell bűneink bocsánataért s végül töredelmesen meg kell gyónnunk.

Sokan azt gondolják, hogy a római utazás egyszerűen csak kellemes szórakozás. Megvallom és nem tagadom, hogy sok van belőle. Utóvégre a könyvön tengődő kulturembert nem lehet megakadályozni abban, hogy ne lássa és ne élvezze azt, ami gyönyörűséges képekben a szemei előtt megelevenedik. Addig a betűket élvezte, most az élő valóságot. Azt pedig, hogy valaki a hangulatát, a jókedélyét el ne hozza magával, hogy ne mosolyogjon azon, ami mosolyogni való, valószínűleg a jó Isten sem akarja tőlünk. Mi bizony jóhangulatu magyarok voltunk.

Azonban mindez nem zárja ki azt, hogy az ájtatosságunkat tőlünk telő buzgósággal el ne végezzük. Mindenki kénytelen beismerni azt, hogy Róma magával ragadja az embert. Amikor az ember óriási dolgokat lát maga előtt, amikor az előttünk pompázó nagyszerűségekről kénytelenek vagyunk bevallani, hogy felülmulja képzeletünket; amikor az ember látja a kereszténység bölcsőjét, a zsenge kereszténység véres utjait

s a belőle kibontakozó hatalmas erőt, amelyet még a pokol kapui se voltak képesek megdönteni : akkor az ember elkezd sirni. Én nem láttam Rómában meg nem hatott zárándokot. Azonban annál többet láttam, akinek könnyei hullottak a kemény márványra.

Dictum, factum : Rómában muszáj meghatottnak lenni. Rómában nem lehet nem megrendülve imádkozni. Róma kikényszeríti az emberből a hitet, az áhitatot és az áldozatot.

Első utunk a lateráni bazilikába volt. Keresztelő szent János temploma, amelyet még maga Nagy Konstantin császár építtetett 1600 esztendővel ezelőtt. Tetszik látni? Rómában dobálóznak az ezeresztendőkkel. Mi szegény magyarok ki-mondhatatlanul büszkék vagyunk rá, hogy a hazánk ezerév óta a magyarok hazája. Azonban az emlékeink csak hagyományok, szemmel láthatólag kőbe, ércbe, vésve sehol se találjuk. Rómában a kövek, az épületek beszélnek. Hol innen, hol onnan ütik fejbe az embert egy-két ezeresztendővel.

A lateráni bazilika minden templomok anyja. Így szokták nevezni s így is van.

Bucsut jártunk. Processzio-vonalba fejlődve, vonultunk fel a Szentségoltárhoz. Közben zugott, harsogott a magyar ének a templom hatalmas ivei alatt. Elimádkoztuk az előirt bűnbánati énekeket s azután résztvettünk Szmracsányi érsek szentmiséjén. Mise alatt Kriston püspök gyönyörű beszédet mondott.

Mise alatt a budapesti egyetem nagyszerű 60 tagu énekkara énekelt úgy, hogy még a rómaiak is megcsodálták. Karmesterük: Kereszty Jenő elsőrendű muzsikus. Ó! de fölséges volt, mikor az ősrégi templom aranyozott, márványivei alatt végig zúgott az ősi ének:

Ah! hol vagy magyarok
Tündöklő csillaga,
Ki voltál valaha
Országunk istápjá . . .

Ott, a bazilika ivei alatt fekszik a nagy Szylveszter pápa, aki szent Istvánnak a koronát küldötte.

S bizony könny fakadt a szemekből, mikor a csonka hazának megalázott fiai el-elcsukló hangon szinte a magunk lelkéből kiemelkedve énekeltük:

Nagyasszonyunk, hazánk reménye
Bús nemzetünk zokogva esd . . .

Azután :

Boldogasszony Anyánk,
Régi nagy patrónánk,
Nagy inségben levén
Igy szólit meg hazánk . . .

Ha sohse éreztük volna, most éreztük, hogy az éneknek szárnyai vannak s ott fenn, a magasságban szellemujjakkal kopogtat a leghatalmasabb pártfogó szívéen, hogy ne feledkezzék meg a szegény üldözött magyarokról.

Mise után elvonultunk II. Sylvester pápa siremlékéhez, aki kilencszázesztendővel ezelőtt szent István királyunkat koronával ajándékozta meg. Bevezette nemzetünket a keresztény államok népközösségébe s kilencszáz esztendőn keresztül, főleg a török ostromok idején állandóan fölöttünk tartotta segítő kezét. II. Sylvester pápa sirja fölé Fraknói püspök emeltetett gyönyörű siremléket. Ernszt Sándor praelátus tüzes beszédben emlékezett meg a nagy pápáról.

Nem akarom említetlenül hagyni azt a körülményt, hogy velünk egyidejűleg 4—5 idegen náció is tartotta ájtatosságait. Bármekkora is Róma, azonban a szent év alatt

annyi nemzet zarándokolt falai közé, hogy egy-egy templomban ugyan-ezen időben az öt világrész népe is képviselve lehetett. Franciák, belgák, spanyolok, németek, amerikaiak voltak-e? — mit tudom én. Énekel-tünk, imádkoztunk, egyik a templom egyik felén, a másik másutt, a hang-áradat sokszor egymásba ütődött s szállt-szállt fölfelé, túl a toronymagas templomiveken, az Uristenhez. Sokan, főleg az idegesebbek, meg-ütköztek ezen. Én valami fölemelőt találtam benne. Nem fölséges dolog ez? Egy-két éve még farkasszemet néztünk s szinte kannibáli gyönyörűséget éreztünk, hogy az ellenségnek ennyi, meg ennyi halottja nem pusztítja többé a mi magyar testvéreinket. És most egy templomban imádkozunk. Azt mondják, hogy a halál mindenkit megbékit. Hogy ott a siron túl kezét fog egymással még az ellenség is. Nem úgy van. Van még egy hely, ahol mindenki a béke olajágát érzi a kezében. A katolikusok templomában. Egy a hitünk az utolsó betűig, ha magyaroknak, vagy hottentottáknak születtünk is. Egy a pápánk, aki valamennyiünk hite felett őrökdi. S egy a Krisztus, aki Egyházunk látható feje fölött

a Szentlélek erejével vigyáz, hogy a tévedés örvénye el ne sodorjon bennünket.

S ez a végtelen, örökdő isteni bölcsesség és szeretet azt mondja nekünk: Egy a hitetek, legyen egy a szeretetetek. Ezt én mondom nektek, a ti Istenetek.

A lateráni bazilikából ünnepélyes processzióval mentünk át a Santa Maria Maggiore templomba, a Havi Boldogasszony templomába. Ez a második templom, ahova bucsut nyerni el kell mennünk. A két templom nincs egymástól messze, mindkettő dombon áll és egy nyilegyenes utca köti a kettőt össze.

Igazán imponáló szépség volt ez a hatalmas, körülbelül 1000 emberből álló diszfelvonulás. Elül a diszbe öltözött egri érsek, hasonlóan diszbe öltözött papságával, utána 70—80 pap, azután több száz világi férfi és végül az asszonyok imádkozva, szép, zengő magyar énekeket énekelve. Az emberek csodálkozva megálltak, a villamosok csengője elhallgatott, az olaszok levett kalappal csatlakoztak legalább egy pillanatra a mi ájtatosságunkhoz.

A Havi Boldogasszony temploma egyike a legérdekesebb és legszebb

római templomoknak. A hagyomány szerint ez a legrégibb Mária-templom Rómában. A keletkezése is csodálatos.

A hagyomány szerint egy János nevű igen gazdag patriciusnak gyermeke nem lévén, arra kérte a boldogságos Szüzet, jelöljön ki neki egy célt, amire dús vagyonát fordíthatná. Álmodt látott. A szent Szűz azt mondta neki, hogy azon a helyen, amely hóval lesz fedve, templomot építsen. Ugyanekkor ugyanezt álmodta a felesége s ugyanezt Liborius pápa. Augusztus hó 5-dike volt, a legforróbb római nyári napok egyike. Másnap reggel körmenettel vonultak az Esquilinus-dombra, amelyet vastagon borított a hó. A hóval borított terület keresztalaku volt. A pápa azonnal kijelölte az építendő templom helyét, amely meg is épült s amelyet aztán Havi Boldogasszony templomának neveztek el. Ez az elnevezés s a Szent Szűz tisztelete megerősítést nyert akkor, amikor Nestorius az Isten anyja elnevezést megtámadta. III. Sixtus pápa (439—440) ezerötszáz esztendővel ezelőtt még nagyobb dísszel ékesítette az amugy is kedves és nagyszerű templomot.

Mai formájában gyönyörű márvány csoda, telve arannyal és drágaságokkal. Legkedvesebb emlék azonban benne a kis Jézus jászolbölcsőjének maradványa, néhány bölcsőalakban összerakott deszka, tömörezüst ereklyetartóban, amelyet a hívő keresztények nagy tisztelettel látogatnak. Bizony kicsordul az ember könnye, mikor a pompás oltár alatt levő egyszerű, de annál drágább ereklyét egy pillanatra szemlélheti. Előtte van IX. Pius gyönyörű fehér márvány térdeplő szobra.

Ó de szép az a fehér márvány szobor, — az öreg pápa szent áhitattal mosolygó arca. De én még ennél a pompás márvány szobornál is szebbnek találtam azt a jelenetet, amikor nagykendős magyar nénikék, kemény, napbarnította arcu magyar férfiak körültérdelték a kis Jézus jászolyát és remegő hangon, a falusi ember egyszerű, szent áhítatával énekelték:

Mennyből az angyal lejött hozzátok,
[pásztorok!
Hogy Betlehembe sietve menvén, lássátok!
[tok!

Ó! de szépen hangzott az a magyar ének ott messze, az örök vá-

rosban. Annyi ember járt ott, akik nem értették meg a mi magyar földmiveseink énekét. De a jó Isten bizonyosan megértette. Mint ahogyan nagyon sok dolog van a világon, amit csak a jó Isten ért meg.

A Szent Pál templomban.

A harmadik napi bucsujáró ájtosságra a szent Pál templomba mentünk, amely a város régi falain kívül van. Ez a világ legnagyobb bazilikája, oly ragyogó fénnel megépítve, hogy az ember egyik csodálkozásból a másikba esik. Ennek a templomnak első őst is Nagy Konstantin császár építtette szent Pál apostol sirja fölé ezerhatszáz esztendővel ezelőtt. A templomot a nagy távolság miatt csak villamossal, vagy autón lehetvén megközelíteni, jó ideig kellett várnunk a közel ezer magyar megérkezésére. Ez a félóra nekem arra volt jó, hogy a templom főhomlokzatán levő óriási mozaikképben gyönyörködjem. Érzem, hogy soha sem fogom elfelejteni s azt is érzem, hogy az ilyen nagy szépségekkel soh'se lakik jól az ember lelke. Egy dombon van az Isten báránya. A domb tövéből négy forrás fakad, a négy evangé-

lium jelképe. Tizenkét bárány (a 12 apostol) siet feléje, hogy az Isten ígéjének forrásából igyék. Lejebb egy nagy mezőben a négy evangélista csodaszép színekkel előállított képe. Négy világhős, akiknek könyveit többen és jobban ismerik, mint a világ összes könyveit. Az összes képek gyönyörű, színes mozaikból. Nincs olyan festmény akár vízfestéssel, akár olajjal festve, amely a színeknek ezt az élénk nyugtalan-ságát megközelíteni tudná.

A templomba belépve elsősorban az a nyolcvan gyönyörű márványoszlop lep meg bennünket, amelyek a 120 méter hosszú templom hosszában ört állnak és vállukon tartják a gyönyörű, kazettás, aranyos mennyezetet.

Középen az oltár, alatta szent Pál apostolnak porladó csontjai ezzel a felirattal:

PAVLO APOSTOLO MART

Ezt az ősi irást a kereszténység legelső századaiban vésték a márványlapra. Tehát 17—18 százasesztendő bizonyosan van mögötte.

A pompás főoltár mögött 1400 esztendőös mozaikokat látunk. Bizony az első pillanatban látja az ember,

hogy nem a modern festőművészet alkotásai, azonban, ha merevek is az alakok, ha nem a mostani finom átmenetű színezések gyönyörködtetnek is, valami végtelen büszkeség hatja át az ember lelkét, hogy a legrégebbi kereszténység ugyanazt a hitet vallotta, amelyet mi s ha nem is tudtak olyan szépen festeni, mint a mi művészeink, ugyanazt festették, amely előtt mi ma tisztelettel fejet hajtunk. A katolikus vallásban 15, 18 százasztendő csak a tegnapot jelenti.

Amily szépek ezek a régi emlékek, a nyolcszázasztendősi óriási husvéti gyertyatartó, a Miklós cár által ajándékozott malachit s a Mehmed Ali szultán által ajándékozott alabástrom oszlopok, ép oly meglepően szépek a pápák arcképei. Szent Pétertől kezdve XV. Benedekig 260 pápa arcképét látjuk szépen felsorakozni gyönyörű, élénk, mozaik képekben. Nagyszerű arcképcsarnok! Ilyen uralkodó család nincs több az egész világon. Az a néhány százasztendő, amelyet egyik-másik ország nagybüszkén emleget, csak vakondturás a hegy mellett. Aztán miféle uralkodók. Sokszor a legegyszerűbb családokból való em-

berek, azonban fényes tehetségek, nagy erkölcsi kiválóságok, akik méltók arra, hogy az emberek százmilliói Krisztus helyettesét s a lelkek vezetőjét tekintsék bennük s akik előtt a császárok és királyok is kénytelenek fejet hajtani.

Európát a kereszténység tette az őt világrész szellemi vezetőjévé. A kereszténység nélkül Európa ott volna, ahol ma Ázsia, Afrika s a többi világrészek népei késnek az éji homályban. A nagyszerű európai görög és római kultúra csak romjaiban látható. A kereszténység egész embereket, jellemeket nevelt, akik Európát a kultúra másikkal össze nem hasonlítható magaslataira emelték. Hol vannak ezektől China, India népei?!

Azt pedig senki se tagadhatja, hogy a kereszténységet a pápák vezették, sok-sok vihar között. De vezeti a pápa most is. A nagy keleti szakadás az orosz cárizmusban politikailag élte ki magát. A még súlyosabb és sokkal fájdalmasabb szakadás, a protestáns testvérek elszakadása 400 esztendővel ezelőtt irtózatosságot jelentett. A pápaságot azonban se megingatni, se elsöpörni nem tudta. Azonban nem

szabad elfelejteni, hogy a protestantizmus főleg a külföldön — nem ugyan minden vonalon, de sok helyütt rálépett már a katolicizmus-hoz való közeledés útjára. A nagy ellentétek várfalai megszakadoztak s az emberek a nagy történelmi alapokra állva kölcsönösen vizsgál-gatják a megértés lehetőségeit; azt, hogy miként lehetne kezettfogva dolgozni a haza, a társadalom javának munkálásában.

Csupán Londonban már 180 anglo-katholikus templom van s az angolok szerint ezek London leglátogatottabb templomai. Azt se szabad felejteni, hogy a német Hochkirche rohamosan hódít s ott is nagyon kevés az, ami a hiveket a katolikusoktól elválasztja.

Azt mondjátok, hogy a pápák közt is voltak gyenge jellemű emberek, sőt olyanok, akik fölött a történelem pálcát tört. — Tudjuk mi is, el is ismerjük. Emberek voltak ők is. Azonban ép ezek a kivételek erősítik a szabályt, hogy a pápaság akkora erkölcsi tényező, hogy ereje nem az emberi tulajdonságokban gyökerezik, hanem erkölcsi tulajdonságokban s hogy az emberinél sokkal magasabb hatalom örökdik fő-

lötte: a krisztusi hatalom, amely meg akarja benne őrizni az emberiség számára azt, ami annak vezetésére föltétlenül szükséges.

Ezek a gondolatok cikáztak az én agyamban akkor, amikor a pápák galériáját szemléltem.

Elvégeztük az ájtatosságokat, lelkünket lángragyújtotta Ivanovich kanonok tüzes beszéde. Aztán gyönyörködtünk Szent Lőrincnek, az elevenen megsütött mátyrtnak gyönyörű márványszobrában, szent Benedekében, akinek rendje szintén 1500 esztendő óta építgeti az emberiség lelkében a kereszténység várait.

A szent Pál templomot a szent Benedekrend szerzetesei gondozzák. A templom mellé oda van építve a kolostoruk. Megnéztük a bájos kertjüket, amelyet a kolostor közepén nagyszerű művészettel készített oszlopos folyosó körít. Bizony nem csodálkoztam, amikor az egyik zárándok fölsóhajtott: Ó Istenem! de jó volna itt élni. Elvonultan a nagyvilágtól, nem törődve kis és nagy gondokkal, hanem a pálmafék árnyékában, a rózsák édes illatától körülengve csak előre, mindig csak a boldog örökkévalóság felé tekinteni.

Bizony jól délre járt már az idő,

mikor a lelkünket teleszítottuk a nagyságos emlékekkel. Egyesek autóra ültek s elméntek még a Trefontánhoz, oda, ahol szent Pál apostolt lefejezték. A hagyomány szerint a nagy szent feje, amikor a hóhér bárdja a törzstől elválasztotta, néhány pillanatig élt még s hármát ugrott (előfordul ez más kivégzéseknél is). A három helyen forrás fakadt s most is buzog. Én is ittam azokból a forrásokból, erőt kérve, erőt meritve a nagy martyr apostol emlékéből a hitemhez való ragaszkodásra.

A Szent Péter templomban.

Aki Rómába zarándokol, vágyainak legfőbb célja a szent Péter templom meglátogatása. Én is odamentem legelőször. Azonban a bucsujárás utolsó stációja, pénteken a szent Péterbe vezetett, mintegy záradékul és ájtatoskodásaink koronájaként, utoljára én is a szent Péter templommal akarok foglalkozni.

Elvégeztük ájtatosságunkat, meghallgattuk Szmrecsányi érsek miséjét, szentbeszédét. Egy bájosan tiszteletreméltó öreg ur, aki azonban fiatalos tűzzel beszélt attól az oltártól, amely felett ércfoglalatban szent Péter apostol széke látható.

Ugyebár megható! A csonka magyar haza egyik vezére, az apostolok utóda szent Péter apostol valóságos széke előtt. Hirdeti ugyanazt a hitet, amelyet az ő hitben testvére 1900 esztendő előtt hirdetett, amelyért pár lépéssel odább vértanu-halált szenvedett.

Azonban hadd beszéljen maga a templom saját történetéről és nagy-szerűségéről.

Szent Péter Krisztus Urunk halála után egy ideig Kis-Ázsiában hirdette az evangéliumot, aztán ő is hajóra szállt és elvitorlázott Rómába.

Róma akkor már a világ központja volt. Ott volt az erő, a fegyveres hatalom, a császárok oda gyűjtötték össze a kultúra alkotásait, ott építették fel pompás palotáikat, odahurcolták rabszolgasorsra, kényük-kedvük kielégítésére, parancsaik végrehajtására a legyőzött ellenségek százezreit. Abban az időben egy milliónál több rabszolga leste a zsarnok cézárok ujja mozdulását.

Ide, a hatalom és bűnök központjába jött el szent Péter apostol, hogy hirdesse annak a minden hatalmasságnál nagyobb hatalomnak igéit, aki őt bárányainak és juhainak legeltetésével megbizta.

Ma is megvan még a templom, Pudens patricius háza, ahol szent Péter misézni és predikálni szokott. Persze azóta föléje emelkedett a város szintje s lépcsőkön, szinte a föld alá kell lemenni az első apostol első római templomába.

Mikor Nero örületében négy helyen fölgyújtatta Rómát, hogy az égő város lángjainál rossz verseit faraghasssa, a nagy tűz után félt a nép boszujától s a keresztényeket állította oda bűnbaknak maga helyett, mintha azok a jámbor egyszerű emberek egy egész város fölégetésénél okosabb dolgot nem találtak volna.

A rágalmat követte a nemtelen boszu. Nero a cirkuszba hurcoltatta a keresztényeket, vadállatokkal szét-tépette, elevenen megégettette őket. Szent Pétert keresztre feszítették. Nero cirkusza a vatikáni dombon állt, ahol most a szent Péter temploma áll. A keresztények levették a keresztfáról a holttestet s a cirkusz fala mellé, oda, ahol most az apostol csontjai pihennek, eltemették. Római szent Kelemen, szent Péter harmadik utóda, néhány évvel szent Péter halála után leirta, hogy négyen: Marcellus pap, sz. Apulcius, sz. Anasztázia és Bazilissza temették

el szent Péter holttestét. A pogány rómaiak vallási felfogásuknak megfelelőleg, nem háborgatták a holtak nyugalma. A keresztények tehát, különösen mikor Nero rövid idő múlva öngyilkos lett, szabadon és mind sűrűbben látogatták a főapostol sirját. Hiszen ez természetes. A számuk s ezzel a jelentőségük és öntudatuk napról-napra rohamosan növekedett. Az üldözések idején pedig azért látogatták, hogy ott imádkozva erőt merítsenek a további szenvedések elviselésére. Aki tehette az apostol sirja közelébe temette kedves halottját. Az első pápák, a nevezetesebb vértanúk testeit nagyrészt a főapostol közelében temették el. Anaklét pápa már az első időben emlékkápolnát is építtetett szent Péter sirja fölé. Ez a kápolna a régi irások szerint Nagy Konstantin idejéig fennmaradt.

Mikor a kereszténység Nagy Konstantin alatt szabaddá lett, a császár főgondjai közé tartozott az első apostol sirja fölé templomot építeni. A régi, Anaklét pápa által épített emlékkápolnát meghagyta, de föléje boltozatos szobát építtetett, amelyet belülről szinarannyal vonatott be. A sir fölé drága kövekkel kirakott

oltárt építtetett. Az apostol csontjait szinezüst koporsóbe tetette s föléje 150 font súlyu szinarany keresztet állíttatott.

A boltozatos szoba, a drágaköves oltár s az arany kereszt ma is megvan, rajta Konstantin császárnak és szent Ilona császárnénak neveivel, mint akik az emléket állíttatták.

A császár a sirral szemben 4 óriási réz gyertyatartót állíttatott, mindegyik sulya 300 font, köröskörül állandóan ezüst lámpák, középén pedig egy 35 font súlyu aranylámpa égett.

Hogy maga nagy Konstantin császár mekkora tiszteletet érzett a főapostol személye, illetve méltósága iránt, igazolja az a körülmény, hogy ő maga is résztvett a templomépítés legegyszerűbb munkájában. Ő maga 12 talicska földet tolt el a 12 apostol tiszteletére. Ugy-e milyen csodálatos, mikor az ember ezzel szemben itt-ott azt olvassa, hogy szent Péter nem is volt Rómában s hogy a katolikusoknak a szent Péterhez, mint Krisztus helyetteséhez való ragaszkodása csak dajkamesén alapszik. A komoly történelem s a protestáns Harnack is, régóta megcáfolták már ezeket az ellenvetéseket. Aki azon-

ban meg akar tanulni hinni, az jőjön el Rómába. Itt megtanul.

Konstantin császár azonban nem elégedett meg ennyivel, hanem a sirkápolna fölé egy óriási templomot építtetett, amely valóságos építészeti csoda volt és 12 száz esztendőn keresztül az idők minden viszontagságának ellenállott.

Az új templom.

A — pontosan — 1126 esztendőös templomot később annyira megviselte az idő, hogy életveszélyes volt benne tartózkodni s hosszas tervezés után lebontották s II. Gyula pápa 1586-ban megkezdte a világ legszebb templomának építését. A világ legelső mesterei mint Bramante, Raffael, Michelangelo vettek részt a nagyszerű alkotás létrehozásában. Az építés költsége akkoriban rengeteg pénzbe, 240 millió aranykoronába került.

A templom hossza az előcsarnokkal együtt 200 méter, magassága a kupoláig 46, a kereszt csúcsáig 134 méter. A kupola belső szélessége 42 méter s a kupolát tartó 4—4 oszlop kerülete egyenkint 71 méter, 100 lépés, ha az ember körülsétálni akarja.

A templom nagysága méginkább kitűnik akkor, ha a világ többi nagy templomával összehasonlítjuk. A szent Péter templom terjedelme 15.160 négyzetméter. (4000 négyszögöl = egy fehérvári buzafölddel.) A milanói dóm, a világ második legnagyobb temploma csak 8406, a londoni szent Pál templom 7875, a kölni dóm 6166, a budapesti lipótvárosi bazilika csak 4147 négyzetméter. Tehát az utóbbi négyszer beleférne a szent Péter templomba. A mivárosi templomtornyaink magassága 45—50 méter magas szokott lenni, így a tornyainkat háromszor lehetne egymás csúcsára rakni a szent Péter kupolája alatt.

80.000 ember fér el benne, tehát Székesfehérvár összes lakossága kétszer.

Sétatér a templom tetején.

Fölmentem a templom tetejére s nem tudtam: csodálkozzak-e, vagy nevessek, amikor láttam, hogy fenn a templom tetején igen szép sétateretek, szökőkutak, sőt lakások, boltok vannak, ahol képeket, könyveket, különféle kegytárgyakat lehet vásárolni.

Végigsétáltam a kőből faragott 12 apostol lába mellett s összemé-

regettem a magam karját szent Péter kis lábaujjával s bizony az volt a vastagabb, pedig 400 esztendő óta ugyancsak elunhatta az egyhelyen való álldogálást és az idő vasfoga is megemészthetett már belőle valamelyest.

Egy kedves ismeretségre is szert tettem ott fönn, a templom tetején. Egy fiatal kölni pappal találkoztam s a világháború két megsebzett nemzetének fia mondta el egymásnak a maga keserüségét is, meg a maga reménykedését is. Ő elmondta, hogy a bölcs Hindenburg vezetése alatt elsimulnak az ellentétek s a német nemzet lassan, de biztosan erősödik. Én is belekapaszzkodtam a reményeim szálába s széttétekintve az annyi vihart látott szent Péter templom magasságain, akartam hinni, hogy az igazság erősebb a durva erőszaknál. Lesz még magyar nyár! Lesz még kikelet! Ó! de jó volt erről beszélni ott fönn, a világ legnagyobb templomának tetején.

A templom teteje, meg az egész kupola ujjnyi vastag ólomlemezzel van födve. Ez adja neki azt a nagyon kedves kékes-szürke színt. De meg azt hiszem, ez adja neki azt az állandóságot is, hogy immár 400

esztendő óta hiába vásítja rajta a vasfogát a kaján idő. Elnézegettem, hogy milyen pompásan lehet azzal a vastag ólomlappal fedni. A forrasztás teljesen elzárja nemcsak az esővizet, hanem a levegőt is. Nem tudom, hogy szoktak-e a mostani emberek ólommal fedni, azonban a régiek jól értették, hogy mi a szép és mi a jó.

A kupolában úgy sétálghat az ember, mint a kertje utjain. Szép, erős erkélyek vannak vaskorlátokkal. Sőt, akinek nem szédül a feje a kupola közt levő kényelmes körlépcsőn fölsétálhat a kupola keresztjének gombjába is s ott tizenhatod magával tünődhetik azon, hogy van-e a világnak még egy ilyen épülete, ahol ilyen csodálatos dolgok láthatók.

Én azonban megelégedtem annyi-
val, hogy csak a 46 méter magas, körülbelül 15 emeletnek megfelelő körutig mentem fel — persze liften. Alattam láttam tátongani a szörnyű mélységet, amely körülbelül a mi tornyunk csúcsának felel meg. Az egyik kezémmel az ajtó kilincsét, a másikkal a korlátot fogtam s úgy félszemmel sandítottam lefelé. Lenn a mélységben erre is — arra is ajta-

toskodó tömegek, itt énekeltek, ott predikáltak, amott imádkoztak, én pedig úgy éreztem, hogy az egész templom megindul velem s akkora köröket szédül a fejem, mintha valami csodálatos erő derékon fogna és mindenképen az örvénybe akarna magával rántani.

Amerikában jártam már Newyorknak akkor még legmagasabb házában a 43-ik emeleten, amely körülbelül a szent Péter templom keresztjének felel meg, azonban ott is úgy kapaszkodtam a falba, meg a kabátomba, hogy jobbnak láttam hamarosan leiszkolni. Hiába az ilyen magasságokat legbiztosabb csak alulról nézegetni.

Tudásvágy és áhítat.

Aki nem látta, azt gondolná, hogy mégis csak furcsa, mikor az emberek az ájtatoskodásra szánt templom kupolájában sétálgatnak, beszelgetnek, nézelődnek. Ezt így messziről gondolja az ember. Azt azonban csak akkor veszi észre, ha figyelmeztetik rá. Azok az emberek ott fönny csak annyit számitanak, mintha itthon az akácfa tetején egy veréb morfondíroz az élet mulandóságáról. Bánom is én. Lenn az

emberek százai, ezrei csodálkoznak, ájtatoskodnak, állandó zsongás zug, mint a méhkasban s bizony egyikük se ér rá azzal törődni, hogy ez a méh miért a magasabban levő virágról szija a mézet és miért nem az alsóbbról.

Ott fenn azonban látja az ember a nagyszerű méreteket is. Szent Lukács evangelistának a kupolában levő képén a szent író tollat tart a kezében. A tollszára potom harmadfél méter. (Helyes kis penna!) Fönn, a kupola peremén óriási betűkkel (1—1 betű 2 méter magas) vannak felírva az Üdvözítőnek szent Péterre vonatkozó szavai:

Te Péter, vagyis köszikla vagy s én e kösziklára épitem anyaszent-egyházamat.

Egy-egy szobor 5—6 méter. Fönn a kupolában levő szárnyas angyalok 6—8 méter magasak. Mind, az egész kupolával együtt mozaikból kirakva. Az ember nem tudja, mit csodáljon inkább: az alkotások csodás szépségét, vagy annak pénzzel meg nem fizethető értékét.

Az oltárképek Raffael, Guido Reni a legnagyobb művészek képeinek mozaik másolatai. Aki a helyzettől nem ismerős, csodálkozva kérdi:

miért nem az eredetiek? Egyrészt azért, mert az eredetieket még gondosabban őrzik. Másrészt, mert a mozaik másolat sokkal szebb, mint az eredeti. A festett kép színei századok folytán elhalványulnak. A mozaik sohse lesz halványabb.

Attól pedig ne féljen senki, hogy a másolók nem tudnak tökéletes munkát végezni. Először is, ők maguk is művészek. Másodszor annyi idő és szín áll rendelkezésükre, amennyi egyáltalán szükséges. Raffael Urunk szineváltozása képét 9 művész 10 esztendőn át másolta mozaikba. Hogy a kép nem festmény, hanem mozaik, az ember csak akkor veszi észre, ha nagyon közelről nézi. Arról pedig, hogy mennyiféle szín áll a művészek rendelkezésére, fogalmat alkothatunk abból, hogy a vatikáni világhírű mozaikgyárban 20 ezer színnel dolgoznak. Az átmenet egyik szinből a másikba oly finom, hogy emberi szemmel képzelenség a két egymás mellett levő szint megkülönböztetni. Csak akkor látjuk, ha 15—20 átmeneti szint átugrunk és úgy hasonlítjuk őket össze.

A Szent Péter templomban minden óriási méretű. A kupola alatt

van a nagy apostol sirja. Fölötte négy óriás 30—30 méter bronzoszlapon mennyezet nyugszik. Valóságos templomtorony magasság. És mégsem nagy. Legalább az ember nem veszi észre. Mikor a Szent Pétert a térről nézi, önkéntelenül csalódva azt mondja: — Hát ez az a nagyszerűség?! De mikor mindig közelebb megy és a kicsinyeknek látszó oszlopokról azt látja, hogy legalább 10 ember kellene, hogy körülhessen fogni, akkor azt mondja: nem hittem volna.

Mikor az ember végigsétál az elejétől a végéig és azt látja, hogy a városa összes templomai a hiveivel együtt beleférnének, akkor látja, hogy a művészet csodájával van tulajdonképen dolga.

Azután még egy. A szent Péter templommal is úgy van az ember, mint minden nagyon szép dologgal. Sokszor kell látni, hogy az ember értékelni tudja. Emlékszem a benyomásaimra, mikor 24 esztendővel ezelőtt láttam a szent Péter templomot. Korántsem tetszett úgy, mint most. Azóta sokat láttam, sokat tanultam, sok mindenfélével összehasonlítottam. Nem tudom, mi volt az ok, azonban az idei teljesen elragadott. Ugy

vagyok vele, mint a velencei doge-palotával. 6—7 esztendőn keresztül gyönyörködtem benne s mindig szebb lett a lelkem előtt.

Beóthy Zsoltról, a nagy esztetikus-ról mondják, hogy vagy 25 éven keresztül minden husvétot Rómában töltött. Ujra meg újra kellett látnia mindent, hogy megteljék vele a lelke, hogy kellőleg méltányolni tudja. A szépség is olyan mint a gyümölcs. Érik az ember lelkében. Sokszor rá kell sütni a napnak, a szépség napjának, míg végre megérik bennünk. Azt hiszem, a menyország örök szépségei is ebben fogják találni rejtélyük megoldását. Mennél tovább látjuk, annál boldogabbá tesznek bennünket.

Szent Péter sirja fölött állandóan 93 óriási ezüst lámpa ég. Ugy látszik fogadalmi lámpák. Az oltárnál egyedül a pápának, a főapostol utódjának szabad miséznie. Ki írhatná le azt a fölséges jelenetet, mikor a hófehér diszbe öltözött pápát az ő testőrei hordszéken hozzák. Előtte harsognak az ezüstrombiták és csodaszép melódiáikkal belezengik az örömdiadalát a hatalmas templom gyönyörű iveri közé.

Michelangelo gyönyörű Pietájá-

ról — amint a fájdalmas Szűz ölében tartja meghalt szent fia holttestét — nem akarok szólni, mert hiszen azt inkább látni kell. Azonban megemlítem szent Péter püspöki székét. Bizony egyszerű, fából faragott szék, azonban minden aranyból és ébenfánál drágább volt a régi keresztények előtt. Kegyelethől ezüsttel, arannyal ékesítették föl. Ott volt a régi Szent Péter-templomban és ott van ma is a templom felső sarkában, az apsisban. Az egyház négy nagy szentje: a latin szent Ambrus és szent Ágoston s a görög aranyzáju szent János és szent Athanáz állnak őrt mellette. Ettől az oltártól, szent Péter székétől szokta a pápa kihirdetni a szentté avatásokat.

Hasonlóan érdekes szent Péter óriási bronz ülőszobra. A jobb lábfej előrelep, úgy hogy az álló ember feje eléri. Ósrégi szokás, hogy a szobor lábát a zarándokok kegyelethől meg szokták csókolni s mivel ez a kegyelet 15 száz esztendő óta tart és sok száz millió ember megcsókolta már, az ujjak szinte teljesen elkoptak.

A templom alatt, közel szent Péter sirjához van a kriptá, ahova XV. Benedeket s előtte X. Pius pápát

temették. A rómaiak X. Pius pápát ma már szentként tisztelik. Ezrek állítják és bizonyítják, hogy a szent életű pápa sirjánál csodák történnek. Sok beteg meggyógyult azoknak imádságára, akik Pius Pápa sirjánál kérték imádságuk meghallgatását.

Tény, magam is láttam, hogy a siron mindennap friss virágok illatoznak. A nagy pápa tisztelői hordják oda. Nagyon érdekes például az az eset, amelyről mi is olvastunk, hogy valaki gyertyát vitt a pápa sirjához, hogy ott meggyujtsák. Amikor a sekrestyés meg akarta gyujtani, a sir mögül hangot hallott:

— Ne gyujtsd meg.

Csodálkozva nézett körül, mert a sir mögött senkit se látott. Magam is megnéztem: — bizony oda nem lehet elrejtőzni. Ujra neki fogott a gyertya meggyujtásának, azonban újra hallotta a szót:

— Ne gyujtsd meg.

Megijedt és a gyertyát fölvitte a templom sekrestyéjébe, ott széttörték és akkora mennyiségű ekrazitot, robbanó anyagot találtak benne, hogy az egész templomot felrobbantotta volna. Szóval az istentelenek ördögi gonosz terve nem sikerült.

Mi, katolikusok az ilyen dolgokat

hidegen, vagy egyszerű érdeklődéssel nézzük és halljuk. Lehet, hogy igaz, — lehet, hogy nem. Mit tudom én? Mit disputáljak én azzal az emberrel, aki azt mondja, hogy a doktori tudomány szerint ő gyógyíthatlan beteg volt, aztán végső elhagyottságában a pápa sirjánál imádkozott és meggyógyult. Mit vitatkozzam vele vagy velük, mikor egész sereg ember mond ehhez hasonló csodálatos dolgokat.

A mi katolikus állásfoglalásunk ott kezdődik, amikor a pápa a hitelt érdemlő tanuknak, elismert tudásu orvosoknak véleményét és ellenvéleményét megvizsgálva, végül azt állapítja meg, hogy azok közül az esetek közül több valóban megérdemli, hogy csodának ismertessék el. Mikor a pápa ezt nyilvánosan elismeri és kijelenti, hogy pl. X. Pius pápa megérdemli, hogy szentként tiszteltesék — akkor a mi egyéni emberi véleményünk megszűnik és valamennyiünk fölé emelkedik a pápa szentenciája: *Roma locuta — causa finita*. Róma beszélt, az ügy be van fejezve. Így volt ez a lurdi eseményekkel, így volt és van ez pl. a legutóbbi esetben a kis karmelita apácával, lisieuxi Terézszel.

Kimentem a templomból, odaálltam a szent Péter térre, amelynek hossza 340 méter, közepén a 30 méter magas — tehát templomtorony magasságú — egy darabból faragott egyiptomi obeliszk áll, tetején a kereszttel. Oly óriási ez a tér, hogy 200.000 katona elfér rajta ágyustól, tüzérestől együtt.

Néztem-néztem és csodáltam.

Milyen kicsiny itt az ember s mily óriás a művészet s még ennél is mennyivel hatalmasabb volt a hit, amely mindezt magasra emelte.

Fény és árny a multból.

Aztán egy különös kép elevenedett meg előttem.

— Gyönyörű szép vagy te templomóriás. Négyszáz esztendő nehéz története robogott el fölötted s ahogyan az emberek megépítettek: sok-sok száz esztendő fogja még bámulni nagyszerűségedet. Azonban én sötét árnyékokat is látok körülötted borongani.

Lelkem előtt megelevenedik a templom építésének kora. II. Gyula pápa kezdte az építést 1506-ban s VIII. Orbán fejezte be 1626-ban. Tehát kerek 120 esztendeig tartott a csodamű fölépítése.

Ezalatt pedig végbement a nyugati egyházszakadás, amelynél fájóbb sebe nem tudom volt-e római katolikus Egyház történetének?

Láttam magam előtt a nagy művész-pápát II. Gyulát, aztán X. Leót, III. Pált, amint Bramanteval, majd Raffaellal és Michelangeloval, a nagyszerű tervezőkkel a templom rajzai fölé hajolva, a jövő képét megelevenedni látták.

A nagy mű rengeteg költséget: 240 millió aranykoronát emésztett fel.

— Sok-sok pénz kell hozzá — mondták a pápának.

— A keresztény népek megértik, hogy Krisztus vallásának felmagasztalásáról van szó.

S a pápák szétküldötték követeket: gyűjtsetek sok-sok pénzt, mert olyan alkotást akarunk létesíteni, amely előtt csodálkozva állanak meg a késő századok.

A követek szétmentek, ifju és lelkes és tulzó emberek, akik nem láttak maguk előtt egyebet, csak azt, hogy a művész-pápák gondolatvilágában ők is egy-egy alkotórészként szerepelnek.

S velük együtt nőt s közülük nőt is korára egy ifju óriás, a korának

legnagyobb szónoka, a lángoló írásu agitátor: Luther Márton.

Nem a szent Péter templom fájt Luthernak. Nem is a bucsuk. Ő nem! Ezt csak az gondolja, aki nem ismerte őt a történelemből. Luther nemcsak buzgó ember, hanem egyenesen szent életre törekvő szerzetes volt. Éveken keresztül ostorozta magát, hogy kiirtsa tagjaiból mindazt, amit a szent élet akadályaként maga elé tornyosulni látott. A küzdelem hasztalan volt. S ekkor, amint ő maga írta: 5 esztendei szörnyű tépelődés után, 1517-ben megvilágosodott előtte az Isten igazsága az evangelium ezen szavaiban:

Az igaz a hitből él. Az irgalmas Isten a hit által tesz eleget értünk. Ugy éreztem — mondja ő —, mintha újra születtem volna s a paradicsom nyitott ajtaján léptem volna be. (Luthers Werke. Weimare Ausgabe.)

Ebből következett Luther új tanításának összefoglalása:

Szabad akarat nincs.

Mivel szabad akarat nincs — az ember nem is képes jót cselekedni.

Mivel képtelen jót cselekedni — nem is kell jót cselekednie.

Az ember egyedül a hit által üdvözl.

A régi egyház és Luther új tanítása éles ellentétbe kerültek egymással. Az Egyház nem engedhetett és Luther nem akart engedni.

Megtörtént és mindinkább mélyebb lett a szakadás. Róma szerint Luther nem lehetett az Egyház igaz fia. Luther szerint Róma nem lehetett Krisztus igaz Egyháza.

Luther nagyszerűen a maga javára fordította az egyes katolikus szónokok tulzásait és egyéni hibáit.

Eközben gyorsan nőtt magasabbra a szent Péter templom. Kellett hozzá a pénz. A pápa elmerült az építészeti csoda szépségeibe s nem volt ideje a Németországban kirobbant viharral törődni.

— Eh mit! A barátok veszekednek. Ha veszekednek, majd megbékülnek. De én az ő kedvükért csak nem hagyhatom félbe ezt a nagyszerű művet, amelyet a világ csodájának szántam.

Pedig akkor égett már a világ. Luther szavai vérvörös lángban égtek:

— Nézzétek a római zsarnokot. A ti keserves filléreteket az ő számára préselik ki belőletek. Minden odamegy.

A szerencsétlen VI. Sándor pápa

botrányai, aki ugyan akkor rég az ítélő Isten széke előtt állott már — nagyszerű agitációs eszköz volt Luther szónoklataiban és írásaiban:

— Róma telve van botránnyal és gyalázattal s ti fizetitek a dáridó költségeit.

Igen! így csapkodtak mind magasabbra a lángok. Európa népei két táborba verődtek s borzalmas vallásháboruban irtották egymást. Mikor a szent Péter templom kupolájára 1626-ban feltették az aranyos, messze tündöklő keresztet, körülbelül ugyanakkor Németország és megcsinálhatta a maga mérlegét:

A vallásháboru alatt Németország 18 millió lakosa 4 millióra olvadt le. Elpusztult 1976 kastély, 1629 város, 18.300 falu.

Ne tessék azt gondolni, hogy én azt mondom: a protestánsok ennyi katolikus értéket pusztítottak el. Dehogyan mondom. A protestánsok ölték, pusztították a katolikusokat s a katolikusok ölték, pusztították a protestánsokat. Vagy kezdjük még előbből — hiszen mi, katolikusok beszélhetünk leplezetlenül:

A katolikusok a reneszansz alatt elpogányosodtak, a katolikus papság és hívők körében rengeteg visz-

szaelés volt: a hatalmasok zsarnoksága, az elnyomott proletárpapság nyomorusága. Ekkor jött Luther azzal, hogy nincs szabadakarat, jót cselekedni nem kell. Az Egyház kiközösítette Luthert, Luther föllázította hiveit az Egyház ellen s aztán jött dübörögve a borzalmas testvérháboru.

És megcsinálhattuk a mérleget mi, szegény magyarok is. Száz esztendővel előbb Hunyady János a kapisztranoi baráttal keresztes hadjáratot indított a pogány török ellen s véres fejjel verte vissza a betolakodót. Egész Európa részt vett a török kiverésében. 1526-ban Mohácsnál elvesztettük a csatát. A török lassan fölvonulva hatalmába ejtette egész hazánkat. Gyilkolt és rabolt. Elecségünkben egyesegyedül a pápa szava hangzott mellettünk.

— Szólítsátok fegyverbe Európa minden keresztényét. A pogány török el fogja pusztítani az 1500 esztendőes keresztény kulturát. Én pénzt adok — adott is — ti fogjatok fegyvert.

Luther pedig Németországban ezt írta a fejedelmeknek:

— Ne bántsátok a törököt. Tízszerte okosabbak és jámborabbak a katolikus fejedelmeknél.

Ez volt a mi lélekharangunk kongása. A pápa hiába akart keresztes hadjáratot, nem volt, aki fegyvert fogjon. Ezért olvadt le a magyar nemzet 150 esztendő alatt 4 millióról másfél millióra. Ezért pusztult el 150 év alatt mindenünk, amire régi dicsőségünk legendás századaiból büszkék lehettünk.

Ez volt a mi számadásunk mérlege.

Ezért kellett oláhot, rácot, németet, franciát az üres magyar földre telepíteni.

Istenem! Ilyen lett volna-e Trianon, mint amilyen lett?

Csonka ország lettünk volna-e — vagy a teljes határu büszke, régi Magyarország? A daliás idők Magyarországa?

... Állok a szent Péter templom előtt. Magamba mélyedek ... Egyik gondolatom kergeti a másikat. A mult fölött érzett keserűség, a jövőbe kapaszkodó reménység hullámszik a lelkemben, Szent Péter temploma pedig áll, szinte lenyom óriás tömegével, a kősziklára épült bizonyosságával ... Mintha beszélne:

— Én a századok tanuja vagyok. Körülöttem az emberek százmilliói nyüzsögnek. Születnek és elmúlnak.

Nemzetek lendülnek a magasba s leroskadnak a porba. Új vélemények, új tanítások keletkezhetnek és elmulhatnak. Szent pápák hosszú sorozata, köztük itt-ott az emberi gyarlóság elesettjei következnek egymás után. Emberek. Én azonban itt állok rendületlenül. Azt a hitet képviselem, amely 1900 esztendő óta ugyanaz. Csak a külső kép változott, csak a köveket cserélik ki, a lényeg ugyanaz marad. Mint ugyanaz annak a nagy szentnek sirja, amely fölé őt állani, az emberi nemzetségeket keblemre ölelni hivatva vagyok. Mert nem emberi erő, hanem isteni hatalom örökösök fölöttem.

Igy beszélt hozzám a szent Péter templom a századok magaslatairól.

A Vatikán.

A Szent Péter templomtól jobbra van a Vatikán, a pápa lakása. Azt hiszem, a világ legnagyobb háza. Amint mondják — én bizony nem számláltam meg — tizenegyezer szoba, illetőleg helyiség van benne s 20 udvara van. Bizony sok mindenféle toldás-foldás van rajta s ha ez is Michelangelo tervrajza szerint készül, bizonyára egységesebb. Így, a nagyszerű és egységes Szent Péter

templom mellett nehezen tudunk kibékülni vele. Olyan mint az összevissza foltozott kabát.

Persze ez csak kívülről van. Aki belép, csak a részleteket látja. A részletek pedig megdöbbenően imponálnak.

A világ minden művelt emberét érdeklik a Vatikán szobor-, kép- és könyvgyűjteményei. Nincs a világnak olyan szoborgyűjteménye, amely a Vatikánéhoz hasonló volna. Aki látja, valahogyan eltörpülve érzi magát. Mekkora szellemi előkelőségnek kellett lenni annak, amely sok száz-esztendőn keresztül a legeslegszebb műalkotások összegyűjtésében lelte gyönyörűségét. Rengeteg pénzt, rengeteg időt és munkát áldoztak ennek a nagyszerű passziónak.

A világ legnagyobb művészei: Raffael, Michelangelo, Leonardo da Vinci, Tizian, Guido Reni, Carlo Dolci stb. a pápáknál kitárt karokra találtak. Illetőleg: ők voltak azok, akik a művészetek fejlődésére módot és eszközöket nyújtottak. A katolikus Egyház és a pápák nélkül a művészet elsatnyult volna. Hiszen százesztendőök vannak, amikor a művészet állandóan vallásos tárgyakkal foglalkozott. S ekkor alkotta a

legszebb s örökké maradandó csodákat.

Megkerüljük a szent Péter templomot s a pápai lakosztályok és a Vatikán kertje között egy körülbelül 300 méter hosszú épületet találunk. Ennek a két emeletén vannak a szobrok, képek és könyvek elhelyezve. Olyan kincstár, amelyet Amerika milliárdosai, vagy a Rótschildok semmiféle pénzen megvásárolni nem tudnának. Világért se akarom elsorolni az egyes szobrokat, hiszen azt látni kell. Mégis megemlítem a Laokon-csoportot, amelyet Michelangelo már a művészet csodájának nevezett. A gyönyörű Apollo, Venus-szobrokat stb.

Hosszu, műtárgyakkal megtömött folyosókon át a könyvtárba jutunk. Óriási, oszlopok által részekre osztott gyönyörűen díszített boltozatos terem. Magukat a könyveket elzárt szekrényekben őrzik. 300.000 kötet könyv, 20.000 latin, 23.000 görög kézirat. Egyes nagyszerű ritkaságokat azonban üvegen keresztül is láthatunk. Pl. a legrégebbi szentírást görög nyelven. Körülbelül 1700 esztendő. Vergilius az V. századból, Petrarca, szent Tamás, Luther Márton, Dante, Hunyadi Mátyás kéziratai stb.

Roppant értékesek pl. azok az ajándékok, amelyeket a pápák különböző nagyságoktól, királyoktól, császároktól ajándékba kaptak. Gyönyörű asztalok, óriási vázák, medencék stb. Ki tudná őket elszámolni!?

A könyvtár után látjuk a pápák régi lakosztályait. Azok a nagyszerű műkedvelők a dolgozó szobáikat mind kifestették. És pedig nem kisebb emberekkel, mint Raffaellel, Tizian-nal, Guido Renivel, Michelangeloval. A termek ma üresek és csak a csodáldozó utókor csöndes zsongása hallatszik a néma falak között. Angolok, amerikaiak, franciák, belgák, magyarok, németek, chinaiak, japánok, szóval a világ mindenféle nácioja ad itt egymásnak találkozót és valamennyi kénytelen elismerni, hogy a maga hazájában ha minden kincset összegyűjtene is, nem tudná elérni a vatikáni kincsesházat.

Talán legérdekesebb volt a

Sixtini kápolna,

ahol a pápákat választani szokták. IV. Sixtus pápa építtette. Másutt székesegyház lenne a neve. Itt csak kápolna. Azonban a freskóit nem kisebb ember, mint Michelangelo festette. Óriási képen az utolsó ítéletet

elevenitette meg. Középen Krisztus, jobbra az üdvözültek, balra az elkárhozottak. A 30 méter hosszú falon csupa bibliai jeleneteket látunk.

Mikor a kápolnába léptünk, szinte megdöbbentünk a nyüzsgő ember-tömegtől. A jó Isten tudja, hogy hányan lehettünk, azonban egytől-egyig lenyűgözve a nagyság által ránk gyakorolt szent áhitattól. Csodálatos dolog az, mikor az ember a világ által elismert legnagyobb művészek munkáit látja. Akik rég porladnak ugyan siri pihenőjükön, a szellemük azonban 500 esztendő után is ott virraszt, ott lebeg körülöttünk s azt mondja: *Bennünket pedig nem fogtok elérni soha!*

A missio-kiállítás.

XI. Pius pápa a Szentév alkalmával egy nagyszerű demonstrációra határozta el magát. Be akarta mutatni a világnak, hogy miként terjed a katolikus vallás a pogányok között. Itt, Európában korhad, omladozik sok ősi hagyomány, sok szent érték. A kereszténység eleven fájáról is letöredezik sok ág, sok lomb, belemerülnek a hitetlenségbe vagy a hitközömbösségbe: szóval elvesztik az életerő lüktetését. S ugyanakkor

messze tőlünk, a vad népek egyszerű, természetes észjárása előtt meggyújtják a misszionáriusok a kereszténység fáklyáját s milliók figyelnek fel az új szózatra. Olyanforma munka ez, mint amilyen a kereszténység első századaiban folyt, amikor a vad Germánia, Anglia, Russia, Pannonia behódolt a kereszténységnek.

Ezeknek a népeknek lelkét, ott-honát akarta közénk hozni a pápa.

Őszintén megvallom, hogy mikor az első délutánt ennek a csodálatosan érdekes kiállításnak szántam, 3 óra múlva elkezdett a fejem fájni.

— Baj van Köpecen — mondok — az én fejem soh'se szokott fájni. Előállott a túlterhelés. Kinán, Japánon kezdtük s mentünk tovább Ázsia, Afrika vad területein. Hagyjuk abba. Hiszen nem káptalan az ember feje.

Négy nap múlva újra kezdtem. Akkor megfordítva. Nem a hódításokat néztem, hanem a martyrokat. Mert a jelen kereszténysége a vad népek között csak úgy a hitvallók és vértanuk piros vérével van megjelölve, mint kétezer esztendővel ezelőtt. Hiába! Az ember ma is csak gyilkosa a szelidségnek és

igazságnak. Borzalmasan szép képekben örökitették meg a vértanu missziós papoknak és apácáknak szomorú végét. Különösen az egyik kép marad felejthetetlen előttem. Egy fiatal misszionárius halálsápadt arca, amint a kunyhója mellé rogyva, az ég felé néz. Mellette egy szerezsen óriás. Csupa izom és csupa gyűlölet. Diadallal mutatja társának, hogy ő adta szegénynek a halálos csapást. A gyűlölet öröme és a mátyrkoszoru várása, a gonoszság és szeretet harca soha szebb képben meg nem lehet örökitve.

Persze, vannak vigasztalóbb képek is. Azok, ahol az iskolákban és kórházakban a vad népek csemetéi szíjják magukba a kereszténység áldásait.

Megismerkedtünk egy spanyol pappal, aki hosszú időn keresztül a missziókban működött. Apróra elmagyarázta az egyes vidékek szokásait, a meghódított pogányok lelkületét. Egy óráig kibirtuk, aztán abba kellett hagyni, mert még most is azt hallgatnánk.

Milliókra lehet tenni a kiállított tárgyak számát. Magam se tudom, hogy hány teremben vannak elhelyezve. Annyi bizonyos, hogy a Vati-

kán gyönyörű kertjének egy jelentős részét elfoglalja.

Szegény pápa! A vatikáni palotán kívül 20—30 holdnyi kertterület a birodalma s most ennek egy részét is átengedte zárandokló hiveinek, hogy benne mint tükörben a világ-egyház képét láthassuk. Azonban annyi is igaz, hogy nincs a világnak még egy hatalmassága, amely a maga fennhatósága alatt ilyen kiállítás létrehozni tudna. Hol van ehhez a Rotschildok, meg Carnegiek összes hatalma?!

Pápai misén.

Rómába menni s a pápát nem látni, annyi, mintha az ember ott se járt volna.

A zárandoklatoknak ez nagyszerű előnyük, hogy az ilyen nagy eseményekhez is előkészíti az utat. Mi csak tudomásul vettük a vezetők értesítését, hogy csütörtökön reggel 8 órakor résztvehetünk Őszentsége miséjén.

Korán keltünk, mindenki felöltötte az ünnepi ábrázatát. A férfiak simára borotválva, a hölgyek fekete csipkekendővel a fejükön, holmi kivágott ruha helyett komoly, zárt ruhákban sűrű tömegekben hullámozottunk a

Vatikán felé. A bronz-kapun áthaladva rengeteg lépcsőn fölfelé, különböző termeken át az ugynevezett Pius terembe tömörültünk.

Valósággal tömörültünk, amiből nemsokára szoronkodás lett. Mert hiszen a pápa csak egy misét mond, zárandoklat pedig özönnel jön naponta Rómába. Velünk együtt németek, spanyolok, olaszok, belgák s a jó Isten tudja mi mindenféle náció volt még együtt. Az óriási hosszú terem alig tudott befogadni bennünket.

A terem közepén hosszában két deszka korlát volt felállítva. Ez képviselte a kordont. Vagyis nem holmi kötélkordon, vagy a svájci testőrök sorfala — hiszen azt a lelkesült tömeg azonnal áttörné, hanem alacsony deszka-korlát, amely fölött kényelmesen átlát akár a gyerek is.

A zsongó zajt, a sokféle nyelvű nemzetek ideges, türelmetlen várakozását egyszerre megszakította a testőrök megjelenése. Föl-alájártak a kordonon belül, megvizsgálták mindent: rendben van-e a tömeg s aztán egyszerre felhangzott az éljen! a hoch! az evviva! a taps. Egész sereg különböző ruhája paptól, testőrtől körülvéve megjelent a pápa

hófehér alakja. Fején hófehér sapka, fehér reverendában, fehér uszályal, lassan, méltósággal vonult fölfelé a menetelesen emelkedő oltárhoz. A tömeg, mint a zúgó vihar tombolta a maga örömét. A szemek könnyeztek, a szájak mindenféle nyelvek örömkialtását zúgták, a tenyerek tapsra verődtek.

A hosszukás teremben mindenki közélről láthatta középtermetű, erős, csontos alakját. Nem sovány, de nem is kövér. Az arcon kedves mosoly ül, olyan mosolygás, amelyet semmiféle fényképen nem tudnak visszaadni. Azt a lélek sugározza, amikor a szíven a jóságon, szereteten keresztül kiül az arcra s belénk szuggerálja:

— Fiaim! leányaim! az Isten hozott benneteket hozzám. Ti örültök az én látásomon s engem boldoggá tesz, hogy láthatlak benneteket. Atyátok vagyok Krisztusban s ti gyermekeim vagytok.

Valahogyan ezeket érezte mindenki, mikor a pápa ott elvonult mellettünk.

Fölment a magaslatra állított oltárhoz és elkezdődött a csendes mise.

Valamikor az utolsó vacsorán az

első. Aztán ott, szent Péter városában az örök Rómában a folytatás. Lenn a katakombákban, a martirok véres teste fölött a többi, majd künn a szabad hazában, mindig szebb, ragyogóbb templomok kupolái alatt. De mindig ugyanaz az áldozat. Az Istennek bemutatott Krisztus a jókért a, bűnösökért, a szenvedőkért s most mindezen kívül szegény magyarokért is.

Mise alatt megegyezés folytán egyik nemzet a másik után a maga nyelven dicsérte az Istent. A mienk volt a legszebb. Hiába! az a 60 tagu egyetemi énekkar gyönyörűen kísérszolt melódiáival uralkodott mindenek felett. Olyan büszkék voltunk, hogy mégiscsak vagyunk valakik. Itthon elnyomhatnak bennünket a kaján szomszédok s rabszija fűzhetik millió és millió testvérünket, de Rómában, Krisztus helytartója előtt nem szorít bennünket háttérbe senki.

Nem tudom, hogyan volt, úgy kellett-e lenni, vagy a véletlen műve, de az egész mise alatt a szent Péter templomra nyíló nyitott ablakon keresztül folyton hallottuk az öregtemplom öreg harangjának zugását. Az én értékelésem szerint lehetett

az a harang néhány száz métermázsá súlyu. Nem úgy harangoztak vele, mint ahogyan itt minálunk szokás. Nem huzzák, hanem csak egyik felét verték a harangnak — lassan — méltóságosan. De az a mélységes, komoly érczengés valami felséges ünnepélyességgel kölcsönzött az egész jelenetnek. Mintha a századok, mintha két évezred sirontúli hangján beszélné hozzánk, onnan szent Péter apostol sirja felől:

Én vagyok a méltóságos, örök zengés. Jövök a messze, igen messze multból. Viharokon, gyászon, vesztéségen, örömmön keresztül lelketekbe zengem az örökkévalóság dalát. Az én szavamat százmilliók hallották és százmilliók fogják még hallani. Voltam, amikor ti még nem jelentetek meg itt a földön s zengeni fog a szavam, ha ti a sirok néma lakói lesztek már s lelketek az örökkévalóság határain elmerengve száll tova.

Dehogy tudnám elfelejteni a szent Péter templomának öreg harangját, az öreg harang ünnepi zengő szavát.

A misének vége volt s a pápa, híveinek üdvriadalától kísérve elvonult közülünk.

Másnap volt a

pápai kihallgatás.

Ha lehetett még ünnepesebb, még parádésabb hangulatban voltunk ... Kihallgatásra menni az uralkodóhoz! 320 millió katolikus vezéréhez. A világ legrégebbi dynasztiájának koronás fejéhez. Akit nem lehet második helyre degradálni. Akit nem fegyverek, hanem a hit és szeretet ültetett trónjára.

Egy norvég ember tollából olvastam a minap, hogy a világháború zivatarából csak egy hatalom maradt épen, illetve csak egy gyarapodott: *a pápaság.*

Az orosz cár, aki a keleti egyház feje volt, orgyilkosok áldozata lett s a szerepét nem tudta átvenni senki. A német császár, aki, ha nem is kifejezetten, de valóságban a protestáns egyház legnagyobb ereje és tekintélye volt, trónjától, hatalmától megfosztva, száműzetésben éli napjait s helyét, mint vallási tekintély helyét senki betölteni nem tudja. A pápának rendkívül nehéz helyzete volt.

Hiszen mindenki tudja, hogy az olasz nemzet fia, aki szereti hazáját. Azonban azt is tudja mindenki, hogy

mindent elkövetett a háboru örületének megakadályozására és megszüntetésére. A szava mindenhova eihangzott, ahol az irgalmasság, a Krisztusi szeretet nevében a szívekhez lehetett appellálni. Valósággal atya volt, aki a fájdalom könnyein keresztül látta, hogy az ő fiai véres, romboló harcban pusztítják egymást. A kezdet kezdetén fölemelte szavát. Ki ne emlékeznék XV. Benedek karácsonyi szózatára, mikor azt írta, hogy áldott az, aki a béke olajágát kezébe veszi.

Nem hallgattak rá. Folyt a vér, lobogott a gyűlölet. Az alvilág szellemei kacagtak, a népek mint neki-bőszült fenevadak nekifeszült inakkal igyekeztek egymást legyűrni. A hófehér ruhájú, a hófehér lelkű pápa pedig ott bolyongott a csatatér nyögő, halálravált áldozatai között, a kórházban szenvedő betegek ágyánál.

— Ha nem tudom megállítani a harcot, mindent megteszek a szerencsétlenekért.

Nem mi mondjuk, hanem a pártatlan történelem állapítja meg, hogy a pápa csak emelkedett a világháboru folyamán. A győzők és legyőzöttek a romokon, a milliók sirhalman állva, belátják, hogy se egyi-

küknek, se a másíkuknak nem volt igazuk, mindenki vesztett, csak az a hófehér aggastyán nyert, amikor a békét ajánlotta, amikor magasztos hivatását igazolta.

Tehát mi ehhez a pápához jöttünk kihallgatásra

Három óriási teremben helyeztek el bennünket, úgy, hogy a pápa a szélső sornál végigmenve, visszafelé folytatta utját a középső sornál s aztán a harmadik sor után a második terembe s onnan a harmadik terembe menjen.

A válogatott svájci testőrök piros-sárga-kék egyenruhája, amelyet még Raffael tervezett 400 esztendő előtt, ott mozgott előttünk. Jöttek a biborpiros ruhájú komornikok. Minden jelenlevőért jótállást kértek. Egyszerre látom, hogy egy fiatalembert kifelé vezetnek. Valami iparosféle lehetett, aki nem a zarándokok közé való volt, hanem valahogyan közénk furakodva jelen akart lenni a kihallgatáson.

Sajnálattal kérdeztük, hogy miért vezetik ki.

— Kérem — felelték — senki se ismeri. Mi szívesen elhisszük, hogy jó ember, azonban jót nem állhatunk érte. Mi mindenkiért felelősek va-

gyunk. Mi történik, ha ez az ember valami merényletet követ el? Hiszen az ilyesmi is megtörténhetik.

Sajnálattal igazat kellett adnunk.

Az emberek kérdezik, hogy miért kell órákhosszat várakozni, ha a kihallgatást 12 órára állapították meg? A magyarázat egyszerű. Először az előkelőségeket fogadja a pápa. Ott volt Izabella kir. hercegnő, Albrecht herceg a hugával, Szmrecsányi egri érsek, egy sereg magyar mágán és mágánasszony. Az ő magánkihallgatásuk, ami bizonyosan sok érdekes részletben volt gazdag — kiszámíthatlan időig tart.

Dehát egyszerre nagy sürgés-forgás s a díszes kíséret közepett megjelent a pápa hófehér alakja. Élje-neztünk, tapsoltunk. Aztán csönd lett. Várakozó, szivdobogtató csönd.

A pápa közeledett felénk. Oda lépett mindegyikünkhöz. Térdre ereszkedtünk, megcsókoltuk a gyűrűjét, a pápai méltóság szymbolumát. Jaj, Istenem! még most is érzem, hogy dobogott a szívem, mennyire meg voltam hatva. A szemeim tele voltak könnyekkel, a szívem csordultig volt megmagyarázhatlan érzésekkel. Azonban mindez csak pár pillanatig tartott. Hiszen egészen

természetes, hogy a szentatyának nincs arra ideje, hogy 1—2 ezer emberrel külön-külön beszédbe eredjen. A legtöbbnek meg kellett elégedni a gyűrűcsókkal. Azonban akadtak szerencsések, akiknél megállt és kérdéseket intézett. Az egri érsek adta meg a fölvilágosításokat. Németül beszéltek. Azok voltak a szerencsések, akik valami különösségnél fogva föltűntek. Egy rajztanár valami albumot adott át, amit ő maga rajzolt. Mezőkövesdi matyóasszonyok az ő eredeti nemzeti viseletükkel nemcsak Róma népének szemében, de a pápának is föltűntek. Még szebb volt tőlük, hogy nem üres kézzel jöttek. Gyönyörű kendőket, sőt maguk himzette miseruhákat is hoztak. A Szentatya hosszan nézegette a gyönyörű színpompával készült munkákat s megdicsérte a jó asszonyokat érte. A jó Jámbor László, a mi országosan ismert Laci bácsink pedig büszkén nézett szét, hogy ime az ő új hivei ott Mezőkövesden megint csak különbek a többi szegény magyaroknál.

Visszaemlékeztem a 24 esztendei pápai kihallgatásra. Akkor XIII. Leó pápát hordszéken hozták közénk. Végtelenül megható volt az emberi

kor végső határán járó aggastyán megjelenése. Mintha a sir széléről érkezett volna hozzánk. Fáradt, roskatag volt. Csak, amikor beszélni kezdett, amikor törékeny alakja fölgyenesedett, a bennülő fekete szemei csillogni, ragyogni kezdtek, akkor éreztük, hogy ezt az aggastyánt csak a szelleme élteti. A teste hamvába roskadó zsarátnok, azonban a lelke csupa tűz, csupa lángolás, nem is a földi életből, hanem a tulvilágból beléje sugárzó erő tartja fenn. Engem neki a jó Zichy Gyula gróf, mostani kalocsai érsek, akkor a pápa szolgálattevő kamarása, mutatott be, mint régi iskolatársát s mint író. S a pápa megveregette a bal arcomat s ezi mondta:

Necessarium est defendere religionem Christianam. Meg kell védelmezni a keresztény vallást.

Akkor kevesen részesültünk ebben a kiválószerencsében. Most mindenki: katolikus, protestáns — mert hiszen azok is voltak közöttünk — falusi földmives, vagy miniszteri tanácsos, iparos vagy mágnás — egyformán részesültünk abban a kedves szerencsében, hogy kezét csókolhattunk.

Mikor visszafelé jövet a másik sort járta ott előttem, föltettem, hogy

apróra megnézem. Épen egy csomó apácát mutattak be neki. Beszédbe ereszkedett velük. Nagyszerű! Itt a kedvező alkalom. Azonban megint csak rosszul jártam. A szemeim anynyira tele voltak könnyel, hogy megint csak homályosan láttam. Hát hiába! így jár az, aki minden nagyságot a szíven keresztül szemlél.

A terem végében egy bíbor mennyezetet állítottak fel. Alatta a bíbor trónus s rajta foglalt helyet a hófehér pápa alakja. Persze az olasz leleményesség itt is megtalálta a hatáskeltés pompás módját.

A mennyezet párkánya mögé villanylámpákat helyeztek el s a bíborpiros bársony s a hófehér pápai talár a fényáradattól beragyogva, meglepő szépségben állott előttünk.

A pápa beszélni kezdett. Anyanyelvén, olaszul beszélt. Folyékonyan beszéli ugyan a latin, német, francia, angol, lengyel nyelveket is, de hát teljesen otthonosan mégis az édesanyai nyelvben érzi magát.

Érdekes volt őt, mint szónokot szemlélni. Tele van tűzzel. Olasz — veleszületett. Azonban nagyszerűen tud bánni a lelkesedésével is meg a hangjával is. Még a nagy páthosz magasra lendülésekor is szinte szó-

tagolva ejti a szót. Föl-föllobban az érzelmei melegsége, azonban a hangját akkor is kiméli. Valóságos művésze az ügyes, okos szónoklatnak. Iskolapéldának lehetne odaállítani mindenki elé. Mennyi energiát pazarlunk mi el a gyors, szinte kifulladásos beszédekben, amikor annyira tüzel bennünket a belső láng, hogy lélekzetre alig jut idő. Mennyire nem kiméljük se a hangunkat, se az agyonhajszolt szívünket. XI. Pius pápától nagyszerűen lehetne tanulni. Nem hiába mondta valaki rá, hogy legalább száz esztendeig fog élni, mert valóságos művésze az önkiméletnek.

A pápai szavait Serédy Jusztinián bencés pap tolmácsolta magyarul. Ez is érdekes ember. A világegyház legelső jogtudósainak egyike, aki jobbkeze Gasparri bíborosnak, az új kánonjog megalkotójának.

Bocsánat! hogy ez is eszembe jut most, amikor ezt írom. Akkor dehogy tudtunk volna egyébre gondolni, mint a pápai kihallgatás lelket lenyűgöző hatására. Mikor a Szentatya eltávozott közülünk, olyan éljenzést csaptunk, hogy a falak is megbámultak bennünket.

De hát mit is mondott a Szentatya?

Ugy beszélt hozzánk, mint a jó édesanya, amikor messziről hozzálátogató gyermekeihez szól. Tele volt szeretettel és a közvetlenség jóságával. Elmondta, hogy ismeri hazánkat. Hiszen mindenki tudja, hogy többször megfordult Budapesten. Azok közé a művelt papok közé tartozik, akiket éget a tudás vágya. Ismeri nemzetünk történetét. Hiszen a pápaság és Magyarország 900 esztendőn keresztül lelki közösségben éltek. Ismeri mostani helyzetünket, azokat a súlyos igazságtalanságokat, amelyek bilincseket raknak ránk és testvéreinkre. Vigasztalt, erősített bennünket, belénk szuggerálta a Krisztus iránt való hűséget, amelynek előbbutóbb meglesz az áldásos következménye.

Persze, szinte önkéntelenül tör ki a szívünk vágya: Miért nem tehet többet értünk s miért nem segíthet rajtunk most, azonnal?

Annyi bizonyos, hogy ha a pápa követe benn ülne a Népszövetség bizottságaiban, óriási segítséget jelentene számunkra. Azonban a pápasággal szemben a diplomácia, a mi diplomaciánk is bizonyos könnyelmű ridegséggel viseltetett. Mikor a pápa jogairól volt szó, az osztrák-magyar

diplomácia is a merev nemtörődömség jéghideg álláspontjára helyezkedett. S most, amikor egy független, se nagy antanték, se kis antanték szép szemeiért az igazságot el nem hallgató jóakarónk állna mellettünk, nagy súlya lehetne a szavának.

Kétséget nem szenved, hogy az esztergomi, egri érsekek, a csanádi, a veszprémi püspökök azokban a bizalmas beszélgetésekben bizonyára úgy informálták a bajainkról, hogy a római pápánál igazabban senki se ismerheti a mi fájdalmainkat.

Megtanulhattuk, hogy a római diplomácia útját egyengetni nemzetünk, hazánk, fajunk iránt való életbevágó és okos kötelesség, igazi hazaszeretet.

Körülbelül két óra volt, mire a hotelba értünk. Mindenki a maga érzéseit beszélgette. Egyik áradozott, a másik bölcselkedett, a harmadik azon busult, hogy miért nem volt ott vele az egész város, hogy azok is gyarapodtak volna okosságban és gyönyörűségben.

Volt azonban egy években és éremekben elég gazdag — legalább ő úgy gondolja — jóbarátunk, akit egészséges humoráról ismerünk. Mikor kérdeztük tőle, hogy hát a sok

között neki mit mondott a Szentatya, hát sunyi mosollyal ezt felelte:

— Hát mikor illendően kezet csókoltam neki, a vállamra tette a kezét, végigcirógatta a sima fejemetetjét és nagyot csodálkozva ezt mondta:

— Ejnye Pista fiam! Mi van veled? hát te még most sem vagy kanonok? Mi pedig biztattuk, hogy ugyanezt bizonyára a Pista barátunk püspökének is elmondja, ha az Rómába megy.

A katakombákban.

Aki Rómát igazán akarja ismerni, aki a közel 2000 esztendő rásugárzó szellemét szemlélni akarja, az ne elégedjék meg se a nagyszerű templomokkal, se az egész katholicizmust vezérlő pápa látásával, hanem menjen le a föld alá, a Róma soterrane-ba. Ha nagy ma a kereszténység a föld felett, ha diadalmas területe keresztülsugárzik öt világrészen, csak azért van, mert nagy, óriás tudott lenni a szenvedések, a martiromság idején is. Csupa gyönyörűség és büszkeség az ember lelke, ha egy óriási templom ivei alatt a pompás képek és oszlopok tekintenek le rája. Azonban nem

kisebb erő lüktetését érezzük akkor, ha a sirok fekete mélységébe, az emberi csontvázak, a kiömlött vértől átázott föld üregeibe lépünk, amelyek megtöltenek bennünket borzalommal és a halottak nyögésén, tompán búgó temetői énekek siralmain keresztül azt kiálljták a fülünkbe.: A huszadik század dicsőségének templomát ezekre a fundamentumokra építették.

Huszonnégy esztendővel ezelőtt is láttam, de most vén fejjel százszorta jobban tudtam értékelni a katakombák világot jelentő értékét.

Igaz, hogy talán jobb helyen is kezdtük.

Először a szent Ágnes katakombájába mentünk. Messze, a városon kívül, a Via Numentanan kellett végigrobognunk autóinkkal.

Itt van a rómaiak mostani temetője. Az egyház egyik legkedvesebb és legbájosabb szentjének nyugvóhelye körül. Oly bájos a története, hogy kikiváncozik a tollam alól.

Szülei igen előkelő és gazdag patriciusok voltak. Gyönyörű birtokukon éltek. Ágnes (magyarul: bárány) csak 13 esztendő volt, mikor a pogány helytartó fia halálosan bele-

szeretett. Azonban hiába könyörgött, mert a leány azt felelte: — Nekem van már vőlegényem, aki sokkal gazdagabb és előkelőbb náladnál. Neki jegyeztem el magamat.

A pogány ifju megbetegedett a ránézve lesújtó hír hallatára. Ekkor atyja vette kezébe fia ügyét és eleinte szép szóval, később erőszakkal akart boldogulni. Mikor megtudta, hogy a leány keresztény és Krisztust választotta vőlegényének, éktelen haragra lobbant és a leggyalázatosabb utakon iparkodott célját elérni. Az Ur azonban csodák által védte az ő fehér báránkját. Mikor a helytartó fia közeledni akart hozzája, mintha villámcsapás érte volna, élettelenül terült el a földön. A pogányok bűbájosnak nevezték, a keresztények szentnek dicsőítették. Azok meg akarták elevenen égettetni, de nem sikerült. Mig végre az Ur megkönnyörült jegyesén és megengedte, hogy a hóhér kardjának halálos döfése által halhasson vértanu halált.

Csak 13 éves volt s már szent és vértanu lehetett.

A kedves szent halála után borzalmas idők következtek a keresztényekre. Tüzzel-vassal irtották őket. Mit tegyenek? A napsugár áruló-

jukká válhatott volna: tehát elmenekültek a föld alá.

Sokáig várakoztunk, amikor végre az egyik kalauzoló szerzetes végzett a maga zarándok csapatával és rendelkezésünkre állt. Keskeny, lefelé hajló folyosón mentünk a föld mélyébe. Borzongani kezdtem. Rettenetes, ezekben a pincékben kellett imádni a mi keresztény őseinknek az Istent. A folyosó oly szűk volt, hogy a két könyököm érintette az oldalát. Keskeny és magas. S a magasság hosszában jobbról-balról csupa sir. A kemény kőporszerű talajba embertest hosszú mélyedéseket vágta s oda helyezték a halottakat. Az üreget téglával, vagy márvány lappal fedték be, hogy a föloszlásnak induló test szaga meg ne mérgezze a levegőjüket.

A föld mélyében soká kanyarogtunk ismeretlen irányokban. Itt-ott egy nagyobb helyiség volt, talán egész szobnagyságu is. Ott tartották az istentiszteleteket. Ott van az oltár asztala, ahol a pap — püspök vagy pápa — a szentmisét mondotta s ahonnan predikált. A hallgatók pedig a szűk, gyöngé mécsolajjal megvilágított termecskében, a folyosókon, az egyes sirokra kapaszkodva tágra-

nyílt szemekkel, nyitott ajkakkal, halotti — a szó szoros értelmében halotti csendben hallgatták a reménykeltő szavakat.

— Csak a testet ölik meg. A lélek tovább él. A diadalmas Krisztus, aki a halált legyőzte, ott fönn vár benneteket. Ne féljete! csak a földi zsarnok győzött, az örök Hatalom kitárt karokkal vár benneteket.

S a martirok testvérei megacélozott hittel és bátorsággal hagyták el a nekünk borzalmas, nekik biztonságot jelentő kriptát.

Ó Istenem! milyen szép volt az a Szent Ágnes templom, amikor újra a napvilágra jutottunk. Milyen más szemekkel nézi az ember a világot.

Hirtelen számot vetünk magunkkal: Ha most tőlem kérnének hasonló áldozatot, kész volnék-e a hitemért mindent: életet, nyugalmat, örömet odaadni? Egy azonban bizonyos, hogy azok a nagyszerű hősök is csak úgy birták el az áldozatot, hogy lelkük előtt nyitva állott a menyország. Látták az üdvözülteket glóriás ragyogásban feléjük integetni.

Csak még egyet akarok megemlíteni. A kis szent Emerentia emléké. Aki olvasóim közül majd Rómába megy és a szent Ágnes kata-

kombáját is megnézi, ne mulassza el a templom mellékoltárait is sorra nézni. Megtalálja köztük szent Ementia oltárát. Egy szegény kis leány, valami cselédféle. Vak volt szegényke mind a két szemére. Azonban Ágnes testvérének nevezte magát, mert hát a régi keresztények valóban érezték a testvérséget, hiszen Krisztus édes gyermekei voltak valamennyien. Őt állították örnek a katakomba ajtajába, hogy a keresztényeknek ajtót nyisson s hogy testvéreit a veszedelemre figyelmeztesse. Aztán jöttek a poroszlók, akik még a sir nyugalma se tisztelték. Az egyik vad dühében leszurta a szegény kis vak leányt. A vére pirosra festette a földet, a lelke pedig magasra szállt a jószágos Isten üdvözlőjei sorába. Az ittmaradtak aztán elsiratták, eltemették a többi közé. Mi pedig hódolattal hajtjuk meg előtte fejünket s elgondolkozunk azon a fölséges demokrácián, amelyben az előkelő patricius leánya, a kis koldus leány, a pápa, a napszámos egyformán igényt tarthattak a legnagyobb méltóságra, a menország örök boldogságára, mert elvitték oda a legnagyobb kincset, ami ott mindennél értékesebb: a lelkük hitét és martyrbátorságát.

A Callixt-katakombában.

Szent Ágnes katakombája Róma északkeleti oldalán fekszik. Délen, a régi appiai út mentén van a legnagyobb katakomba, amelyet szent Callixtus nevéről neveztek el.

Egy egész város — a föld alatt. A tudósok szerint, ha összemérnénk azoknak a föld alatti folyosóknak a hosszát, körülbelül 1000 kilométert tennének ki. Vagyis a hosszuk megfelelne a Pozsonytól Erdély délkeleti sarkáig húzható vonalnak.

Ebben a rengeteg földalatti városban, ebben a nekünk borzalmas sötétségben lobogott az őskeresztények hite és Istenszeretete.

Ha valaki azt az 1000 kilométert hallja, talán arra gondol, hogy ott szép egyenes utakról van szó, mint ahogyan itt fenn az utakat gondolni szoktuk. Pedig a katakombáknál veszedelmesebb utvesztőt elképzelni se lehet. Itt 1—2 méter a magassága, hogy jól meghajolva bujhatunk csak át rajta, azután 5—6 emelet mered felénk. Aztán egy mély szakadék következik. Jobbról-balról apró folyosók nyílnak. A vezetőik hangja folyton hangzik:

— Tessék szorosan egymás után

jönni, hogy el ne tévedjenek. És ez természetes. Egy-egy kis folyosórészlet sokszor alig 1—2 méter. Belőle innen is, onnan is fülkék ágaznak szerteszét. Ki tudja, nincs-e valahol szakadék, amelyen le lehet zuhanni.

Egy ilyen borzalmas esetről halottam. Vass József, mostani népjóléti miniszter mondta el, aki 7 esztendőn keresztül Rómában tanulta a theológiát. Egy alkalommal kirándulást csináltak a katakombákba s az egyik társuk nagy kíváncsiságában egy oldalfolyosóba ment. Világítója volt, mert egy kisujjnyi vastag gyertyácskát minden látogató tart a kezében. A szegény kispap elmerült valami érdekesség szemlélésében, míg társai a vezetővel tovább mentek. A tekervényes utvesztőben eltévedt s aztán ide-oda sietve valami mélységbe esett. Hiába kiabált, a sirok fekete üregei elnyelték a segélykérő jajszót. Társai fölmentek s nem vették észre hiányát. Csak mikor hazaértek, akkor tudták meg, hogy a szerencsétlen valahol a katakombákban szakadt el tőlük — hiszen a hazafelé vivő uton senki se látta már. Másnap reggel elindultak a keresésére. Meg is találták a bor-

zalmas temetőben, félig örülten — a haja azon éjjel hófehérre őszült.

A Callixt-katakomba azért érdekes, mert fölfedezése a 16-ik századra, a reformáció korszakára esik.

Különös! — fogja valaki mondani — hát azelőtt nem tudtak létezéséről? Bizony, elmosódott az emberek emlékezetéből. A pogány vandálok és szaracénok betörésekor a feketelelkű rablóhad még a sirokat is kirabolta. Hogy aztán ilyen kellemtelenségek elő ne forduljanak, betemették a bejárást, multak az évek, az emberek meghaltak, a dolog senkit nem érdekelt s így az egész földalatti Róma csak mint a régi idők nem háborgatott emléke élt az emlékezetben.

A 16-ik században egy véletlen folytán valaki rábukkant az egyik katakomba bejására. A hozzáértők azonnal átlátták a dolog fontosságát. A pápa a magánosoktól megvette azt a területet és csakhamar megkezdődött a kutatás. Mindenkit bámulatba ejtett a földalatti ország, amelynek néma sirjaiban körülbelül 4 millió keresztény pihente a nyugalom álmait.

Azonban azok a sirok csakhamar beszélő tanuk lettek. A megtámadott

katholikus vallás hitvalló tanuságai. Ugyanis a protestantizmus azzal vádolta a katolikusokat, hogy eltértek Krisztus őseredeti vallásától és olyan újításokat hoztak be, amik ellenkeznek a Szentírás szellemével. Az őskeresztény vértanúk és holtak sirjai ekkor beszélni kezdtek. Beigazolták, hogy a kereszténység korának legelején, az első, második, harmadik században a keresztények csak azt tanították, amit ma a katolikus vallás tanít. A hét szentség akkor is megvolt. Megvolt a Mária-tisztelet, a szentek tisztelete, megvoltak a szertartások, a szentmise-áldozat, mint ahogyan megvan ma 19 száz esztendő után. A lateráni bazilika múzeumában körülbelül 20 ezer sírfeliratot és képet gyűjtöttek össze a katakombákból, amelyek élő bizonyosságai annak, hogy a katolikus vallás megmaradt az eredeti tanítás mellett. Az emberek változhattak, voltak köztük jók és gonoszak; voltak jó és szent pápák, de voltak itt-ott kifogásolható emberek is köztük; a templomok a földalatti, világtalan sirkápolnák helyett a diadal fényes képviselői lettek; a szertartások egyszerűségét, szegénységét arany, drágakövek, selyem, brokát

váltotta föl — azonban ezek mind csak külsőségek, a lényeket nem érintik.

Csak azt bizonyítják, hogy az emberek boldogoknak érezték magukat, hogy az Isten és a vallás iránt érzett hódolatuk kifejezésül szívesen adták oda a legszebbet, a legdrágábbat, amivel valaha rendelkeztek. Azonban a lényeg teljesen megfelelt a réginek. Ezt elismerte maga a német Harnack, a protestánsok ezidő szerint való legkiválóbb tudósa, amikor azt mondja, hogy *a legújabb katakombai kutatások sokban a katolikusoknak adnak igazat.*

Kiválóan érdekesek pl. a szentségek kápolnái. A keresztelés kápolnájában félreérthetetlenül határozott rajzokban látjuk a keresztelés jelenetét. A bűnbánat kápolnájában a szamariabeli asszony, akinek az Úr megbocsátotta bűneit. A gyóntatószék, ahol a hívők gyóntak. Az oltáriszentség kápolnájában, mikor a pap a kenyér fölé terjeszti kezeit — úgy mint most. A kenyér és hal együtt a Krisztus testévé átváltozó kenyeret jelenti. Hal, görögül ichthüs, az egyes betűk: *Jesus, Christos, Theou, Ūios, Soter*, Jézus Krisztus, Isten fia, Megváltó. Tehát kenyeret kap az áldozó,

azonban az a kenyér nem kenyér, hanem Krisztus. A háromlábu asztal a Szentháromságot jelenti. Vele szemben levő kép: Ábrahám áldozata. A hullámok által ostromolt hajó az Egyház.

A papok öltözete, a szertartások módja, a szentek tisztelete, a megholtak lelkéért való imádkozás (orate pro me); a lélek tulvilági élete, a feltámadás: a galamb szájában az olajággal, képben és írásban mind-megannyi igazolása az Egyház mostani hitének. A katakombák világa élő dogmatika, amelyet százszor és ezerszer megismétlődő jelekből és képekből csak össze kell állítani. Egymást egészítik ki és még az ellenféllel is igazat adhatnak a mostani Egyház hitének.

Amire ma egyesek azt mondják, hogy babona, bálványimádás, tulhajtás, azokra mi azt mondjuk: menjetek vissza 1700—1900 esztendővel, a kereszténység bölcsőjéhez és azt fogjátok látni, hogy azok csakugy voltak a babona hivei, mint mi, a jelenkor gyermekei. Ha azt hiszitek, hogy a képek bálványimádást jelentenek, menjetek el a katakombákba s azt fogjátok látni, hogy azok is tisztelték a képeket, úgy, mint mi.

Nagyon sokat lehetne beszélni és írni a katakombák világáról, azonban az író fél, hogy aprólékosságokba bonyolódva, képtelen lesz olvasói figyelmét ébren tartani.

Azért csak két dolgot kívánok még megemlíteni.

Az egyik szent Sebestyén katakombája, amely közel van a Callixt-katakombához. Szent Sebestyén igen népszerű szentje volt a rómaiaknak. Hogyne! daliás szép ifju, aki egy fejjel magasabbra emelkedett a többi közönséges halandónál. De keresztény a lelke mélyéig. Letépi róla a ruhát, láthatók a gyönyörű izmai s aztán a beléfuródó nyilak, majd a küzdelem a fájdalom ellen a halállal. Oh! a lángoló Rómát elbájolta, magával ragadta ez a roppant áldozat. Templomot építettek a tiszteletére. Maderna, gyönyörű fehér márvány szoborban örökitette meg a rómaiak kedves szentjét.

A másik, akiről szólni akarok: Szent Cecilia. Ez is előkelő és gazdag patricius család sarja volt, mint szent Ágnes. Férjhez ment, de férjével, Valeriánnal együtt megőrizték ártatlanságukat. A pogányok vagyosokra áhítoztak s keresztény voltukat hozva fel ürügyül, először a für-

dőben meg akarták fojtani. A szent Istentől adott erővel és hősiességgel védte magát. Hóhér kézre adták, aki három csapást mért bárdjával a szent leány fejére, azonban nem sikerült a fejét levágni. Még két napig élt. Holttestét cyprusfából készített koporsóba téve a katakombákba temették el. Orbán pápa már 239-ben kápolnát emeltetett a sir fölé.

A kápolnát képekkel ékesítették föl s a szent sirja fölé oltárt emeltek, ahol a szentmiseáldozatot mutatták be. A képek s az oltár ma is megvannak, élő tanubizonyságai annak, hogy a régi keresztények már a legelső időkben a katolikus egyház jelenlegi szokásához hasonlóan képekkel diszitett kápolnában, a szentek csontjai fölött épített, gertyákkal földiszitett oltárokon mutatták be a szentmisét. A különbség csak az, hogy azok az oltárok és kápolnák a föld alatt, nyirkos, sötét folyosók mélyedésében voltak, a mostani kápolnák pedig márvánnyal, arannyal, ezüsttel ékes, a többi házak csoportjából magasan kiemelkedő, ég felé törő, gyönyörű épületek, a művészek és festők remekművei. A papok ruhái a szertartásoknál hasonlítottak a mostaniakhoz

csak — természetesen — nem arany-nyal, ezüsttel átszőtt bársony, brokát és selyem ruhák voltak, hanem egyszerű vászonból készült öltözetek.

Ó! azok a katakombák, de ékesen szóló tanubizonyságai az 1900 esztendő s katholikus vallás változatlan-ságának. A mi büszkeségeink, hit-vallóink, prédikáló jóbarátaink, test-véreink. Ők martirok, zsarnokok kor-szakában, mi pedig, az ő csodálóik és hűséges követőik a diadalmas Egyház százmilliókat magába ölelő világegyház keretében.

Szent Cecilia koporsóját 600 esztendő múlva megtalálták. A Szent szűz teste ugyanazon állapotban volt, mint eltemetése idején. Fekvő helyzetben, a feje egy kissé hátrahajtvá. A hóhér bárdjának vágása most is rajta van. Két kezét a térdéhez szorítja. Az egyik kezének egy ujja előre nyulik — az egy Istennek tanubizonysága. A másik kéznek három ujja nyulik előre — a három személy bizonyságaként.

Erről a bájos szentről Maderna, a szobrászművészet egyik világhíressége gyönyörű fehér márványszobrot másolt. Ezt a szobrot a Szent holttestével együtt később elvitték arra a helyre, ahol szent Cecilia atyjának

háza volt s ott egy igen kedves templomot építettek föléje. Ugyanott látható a fürdő is, ahol a pogányok a Szentet meg akarták fojtani. Mindezeknél azonban sokkal szebb az a földalatti kápolna, amelyben a Szent holttestét elhelyezték. Ezt a kápolnát Rampolla bíboros néhány évtizeddel ezelőtt nagyszerű modern művészettel ujjaalakíttatta. Ennél kedvesebbet az egész Róma nagyszerűségei között alig lehetne találni. Mindenkinek melegen ajánlom, hogy ha Rómába megy, el ne mulassza megnézni. Az egész kápolna 12 márvány oszlopra épített boltozatos helyiség. Az egész arany mozaikkal van kirakva. A falakon az aranyból kiválik szent Cecilia, szent Valérián és szent Tibor gyönyörű képe. A régi és új stílus csodásan szép egybeolvadása. Mikor az ember a villanyfénytől mystikusan megvilágított kápolnában térdeire roskad, csak imádkozni, vagy még igazabban: sóhajtozni tud. Átsuhan fölöttünk a 17 száz esztendő és érezzük a szentek lehelletét, a mindennél: életnél, halálnál erősebb hitet s azt, ami Rómában állandóan ihleti a lelket, a mindent átfogó megnyugvás, biztosság a mi katolikus hitünk szikla-

szilárdságában, amelyen a pokol kapui se vehetnek erőt.

Jönnek új emberek, támadnak új viharok, tombolva, erőlködve igyekeznek lerombolni azt, amit Krisztus és az ő szentjei vérükkel megpecsételtek, azonban fölöttük diadalmaszkodni nem tudnak soha. Mi büszkén mutatunk rá a tényekre:

— Nézzétek! így volt akkor, így van most és így leend a jövőben, ha ti ezerszer mást prédikáltok is!

Szent Cecilia sirja ott a katakombákban szintén nem maradt márvány-
emlék nélkül. A jámbor trappista szerzetesek, akik hűséges szeretettel őrizték a századok tanuságát, akik fáradságot nem ismerve magyarázzák a múlt idők szent emlékeit, szinte féltékenyek az ő kincseikre. Mikor Maderna gyönyörű karrarai márványszobrát elvitték tőlük a városba, szent Cecilia családi házába, nagyon szomorúak lettek az ő kedves emlékük elvesztése miatt. El is panaszták egy ott járt amerikai szobrásznak, hogy mekkora veszteség érte őket. A szobrász, aki ifju feleségével nézegette az ősi sirokat, megsajnálta őket és megígérte, hogy Maderna szobrához teljesen hasonló fog faragni.

— Azonban — mondotta — ezt a szobrot önök csak akkor fogják megkapni, ha vagy én, vagy a feleségem meghal. Addig a mi kincsünk lesz. Arra pedig soká kell várakozniok, mert mi még nagyon fiatalok vagyunk, hiszen csak egy éve vagyunk házasok.

Azonban a dolog másként történt. A fiatal, bájos asszonyka egy esztendő múlva meghalt, eltávozott az ő kedves szent Ceciliája után az örökkévalóságba. A fiatal férj mély bánatba merült, azonban ígéretét megtartotta s a Szent szobrát odaajándékozta a katakombák hűséges őrizőinek. A zarándokok mély meghatottsággal most is láthatják.

Quo vadis.

Az appiai ut két oldala tele van régibbnél-régibb emlékekkel. A pogány rómaiak oda, az országut mellé helyezték el halottaikat. Ott állították föl szebbnél-szebb siremlékeiket. Azt akarták, hogy a városba menők megemlékezzenek az ő elköltözöttjeikről. Mikor aztán a kereszténység meghódította a pogány Rómát, keresztény emlékek vegyültek a pogányokéi közé. Itt találjuk a Quo vadis kápolnát. Amikor ugyanis a kereszt-

tények gyűlölete tombolt és az ifjú nyáj pásztorait is veszedelem fenyegette, szent Péter apostol személye is mindinkább a pogányok figyelme tárgya lett. S a szent elvesztette bátorságát — menekülni akart az örök városból. Egy éjjel az appiai uton el akart távozni. Utközben egy fényes alakot látott az uton feléje közeledni. Minél közelebb ért hozzája, annál nagyobb megdöbbenéssel látta, hogy az Üdvözítő jön feléje.

Leborult a lábai elé és remegve kérdezte:

— Quo vadis Domine? Hova mégysz Uram?

S az Úr azt felelte:

Vado mori pro te. Megyek meghalni helyetted.

Szent Péter megértette, hogy az Úr akarata szerint életét kell adnia hitéért. Visszafordult tehát és átadta magát poroszlóinak. Rövidesen ki is végezték.

Ennek a jelenetnek emlékére építették aztán az őskeresztények a kápolnát. Az egyszerű kápolnában egy fehérmárványból készült Krisztus-szobor van. Érdekes, hogy az Ur lábát ércpáncéllal vették körül a keresztények. Miért? Azért, mert minden látogató áhitattal meg szokta csókolni

az Ur lábát. A sok csók elkoptatta volna a márványszobrot s ezért, hogy megmentse, ércpáncéllal vették körül.

Relikviák.

Nagyon érdekes, hogy Róma legnevezetesebb és ma legnagyobb templomait Nagy Konstantin császár építtette. Nem ugyan a mostani formájukban, hanem a fundamentumot mindenütt ő rakta le. Ő építtette szent Péter sirja fölé az első nagy bazilikát, ő állíttatta édesanyjával, sz. Ilonával a Szent csontjai fölé a 150 font súlyu, tömör aranykeresztet. Ugyancsak ő építtette szent Pál csontjai fölé az első szent Pál templomot, ő a laterani bazilikát, szent Lőrinc tiszteletére a most is megcsodált gyönyörű templomot. Szent Ágnes tiszteletére két templomot is építtetett, hasonlóképen szent Péter és Marcellinus emlékére istenházát. Mindez a nagy császár rendkívüli buzgóságát, édesanyjának, a szent császárnénak áldásos befolyását, mindkettőjük igen nagy gazdagságát és hatalmát jellemzi. Egy új világot támasztottak a sirokból és a sirok fölé. Ők építtették a szent Kereszt tiszteletére azt az ősrégi templomot,

amelynek szűk folyosóit, elrejtett fülkéit ma is szent, borzongó áhitattal szemléljük. Itt őriznek egy darabot Krisztus keresztfájából, egy szöveget, amellyel a mi Urunkat a keresztre feszítették, egy tövist a mi Jézusunk töviskoszorujából és szent Tamás mutatóujját, amellyel az Ur sebeit érintette.

És most azt gondolom, hogy nem egy modern ember megmosolyogja azt, hogy az egész Róma telve van ilyen csodálatos emlékekkel. Pl.: Krisztus jászolbölcsője; az a rács, amelyen szent Lőrincet megsütötték; szent Péter láncá, amellyel kezeit és lábait összekötözték; szent Veronika kendője, amellyel az Ur verejtékes, vérző arcát a Kálvária útján megtörölte. Mondom: Sok ember bizonyára mosolyog fölötte. A katolikus ember pedig áhitattal belenyugszik és azt mondja: *miért ne lehetne?*

Én úgy képelem, hogy az első keresztények bizonyára voltak olyan buzgó emberek, mint amilyenek mi vagyunk. És ha mi meg tudjuk tenni azt, hogy kiváló emberek hátrahagyott emléktárgyait féltő kegyelettel megőrizzük s apáról fiúra hagyjuk — ha mi meg tudjuk őrizni Deák Ferenc sétatálcáját, Petőfi ágát, amely-

ben született, Arany János irótollát stb. — ha meg tudtuk őrizni annyi balszerencse és hányattatás után a magyar szent koronát 900 esztendőn keresztül: miért ne őrizhették volna meg és miért ne tisztelhetnék a keresztények a mi szent vallásunk drága emlékeit, amelyekhez a rajongás kegyeletével tapadtak?

Hiszen a zürzavaros, hányatott idő tulajdonképpen csak az első 300 esztendőre esik. De, hogy szent Péter, szent Jakab, szent János apostolok, a Mária Magdolnák, Krisztus Urunknak: a napnak bolygói mindent elkövettek, hogy Mesterüknek, mindenüknek emlékeit fönntartsák — az egészen bizonyos. Hogy senkit vele megcsalni nem akartak és hogy csak megbízható embereknek adták át megőrzésre, afölött se kételkedhetik senki. 300 esztendő után pedig a nyugalom és biztonság korszaka következett.

És a katolikus embernek volna még egy másik támasztéka. Az isteni gondviselésben való hit. Nekünk nem nehéz hinnünk a rendkívüliségeket, sőt a csodákat sem. Hiszen a mi hitünk lépten-nyomon arról győz meg bennünket, hogy az Uristen a gyenge emberi hitet sokszor a maga termé-

szetfölötti intézkedéseivel támogatja. Belenyul a természet rendes folyásába és változtat rajta: *csodákat művel*. Miért ne tehetne az Uristen rendkívüliségeket a szentek ereklével?!

Én nem erőltetném rá senkire a magam hitét, az ereklékben, a csodákban való hitemet, azonban én magam szívesen és boldog megnyugvással hiszek bennük, ugyanint hiszem a lurdi csodákat, amelyeket egy sereg tudós ember tanubizonysága erősít meg. S nekem mindez igen jó arra, hogy a vallásom erős várát többszörös külső sáncokkal és megerősítve és bebiztosítva lássam.

Azért, mikor a Croce, a szent Keresztről nevezett templom szűk, zegzúgos folyosóin mintegy katakombarészleten keresztül menve egy szűk elrejtett kis kápolnába jutottunk s ott az a jó cisztercita szerzetes fölnyitotta a hét lakattal elzárt oltárszekrényt, amelyben Krisztuskeresztjének egy részét láttuk, egy pillanatra se éreztem a kétkedés érzetét. Bizony az a keresztrészlet nem lehet nagyobb félméternél, a többit a vallásos kegyelet elvitte már a világ minden részébe, ahol katolikusok vannak. Szent áhitat borzongását

éreztem a megmaradt tövis, a keresztoszeg látásakor s valahogyan az Isten gondoskodását éreztem, amikor szent Tamás apostol ujját mutatták, amelyet valamikor az Ur nyitott sebeibe mélyesztett. Azt is természetesnek találtam, hogy a velünk volt zarándoktestvérek boldogoknak érezték magukat, ha olvasóikat, feszületeiket odaérintheették. Egy házaspár vele hozta a kis fiát s az édesanya boldog örömmel érintette oda a kis fiu kezét a szent keresztet takaró drága ereklyetartóhoz.

Mindez nem ámitás, amint ahogyan egyesek ránk tukmálni szeretnék, hanem szent kegyelet, legalább is olyan, mint azé a magyar katonáé, aki a przemyslii katasztrófa után szétszabdalt magyar zászlót az orosz fogság minden poklain keresztül a szíve fölött viselte s 6 esztendei gyötrődés után, mikor végre hazaért, olyan büszke boldogsággal adta át a nemzeti muzeumnak, mintha egy nagy döntő csatát nyert volna meg.

Ugyebár ez se imádás, hanem egy hűséges, becsületes szív határtalanul megbecsülendő hálája.

Nem tudom, kik fogják olvasni az írásaimat, azonban ezt az egyet kérem, hogy a mi rajongó szeretetün-

ket, amellyel a katolikus vallás régi szent emlékei iránt viseltetünk, tegyék arra a mérlegre, amelyen a hazaszeretet, a fajszeretet, a család-szeretet szent és tiszteletreméltó érzéseit szokták mérlegelni. A mi valásunk, amely a 19 száz esztendő's multat a mi életünkön keresztül a menyország örökkévalóságával köti össze, bizonyára megérdemli, hogy ennyi ragaszkodással viseltessünk iránta.

A Forum Romanum.

Autóra ültünk és a hangyaboly lakóinak szorgalmával épülő uj Róma villanegyedén keresztül kanyarogva megnéztük a milviusi hidat. Azt a helyet, ahol nagy Konstantin császár az égen tündöklő keresztet látta ezzel a felirattal: *Ezen jelben fogsz győzni*. S ahol a keresztet hordozva elől a csaták viharában, fényes győzelmet aratott a sokkal erősebb pogány ellenfél felett. A szép, erős hid ma szépen ki van építve s valamelyik pápa kápolnát is épített az oszlopfőhöz.

A régi zarándokok a középkorban s az azt megelőző századokban évenként százezrenként zarándokoltak a szent városba. Persze nem vonaton,

hanem a Szentgotthárd-hegy jégmezőin keresztül gyalog, úgy hogy egy-egy ut hónapokon keresztül tartott. A parvenü utókor le szokta őket mosolyogni.

— Sötét középkor — mondja ajkbiggyesztve. Pedig az a sötét középkor telve volt idealizmussal. S nagyot és szépet csak az ideális lelkesedés tud alkotni. Én elhiszem, hogy a jelenkor sokban túlszárnyalta már őket, azonban, *hogy ideálisabb, hogy boldogabb tudna lenni annál a középkori zarándoknál, azt aligha tudnám elhinni.*

Tehát azok a zarándokok a milviuszi hidon szoktak keresztülhaladni. A városba beérve, először a Piazza del popolora egy szép széles, kerek térre, a néppiacra értek, ahol aztán összeszedelőzködve processzióba fejlődtek s a több hónapi utazás keserves fáradalmai után fölujjongó lélekkel köszöntötték a szent várost.

A néppiacról egyenes ut vezet a Forum Romanumra, a régi városháztérre. Egy nagy multu nemzet nagyszerű történelmének gócpontja volt ez.

Mielőtt azonban szólnék róla, előbb a Viktor Emanuel szoborról akarok megemlékezni. A néppiacról a fo-

rumra vezető utat a rómaiak Corso Umberto-nak nevezték el. S a szép, egyenes utca és a forum közé egy óriási, monumentális emléket építettek.

Tudvalevő, hogy Róma 1870 előtt pápai birtok volt. A pápa volt a politikai uralkodó is. Ezt a helyzetet az olasz nép akarata megváltoztatta. Ugy nevelték őket, hogy a pápai uralom zsarnokság s az alóla való fölszabadulás a boldogság csimborasszója. Nem akarok itt politizálni, azonban annyit körülbelül meg lehet állapítani, hogy a pápának aligha van szándékában a mult erőszakos visszaállítása. Türi a jelenlegi helyzetet. Ha a római és olasz nép azt gondolja, hogy a mostani állapot a földi boldogságot jelenti, a pápa nem vezethet keresztes hadjáratot ellene. Neki talán inkább csak a mód, a rút hálátlanság fáj, a támadás elindulása, az ellene való lázítás s a féktelen gyűlölet támasztása, amelyet egyesek a cél elérésére szükségesnek tartotak és tartanak.

Mert hát csak nézzünk végig az egész Rómán, mi van benne, amit nem a pápáknak köszönhetnek? A régebbi korból nincs egy tisztességes középületük, amelyet nem a

pápai cimer diszitene. A pápák úgy szerették Rómát, mint az édesanyjukat. Minden tiszteletet, minden ékességet rájuk raktak. Európa nemzeteitől harácsolt kincsek Róma ékességei lettek. Hányszor vállalták a népszerűtlenség, a gyűlölet igáját, azért, hogy az ott szerzett pénzt Rómára fordítsák.

S mi lett érte a jutalom?

A pápa fogságba vetése.

Csunya, utálatos hálátlanság. Azonban a pápaság hivatásán, világtekintélyén éppenséggel nem változtatott.

Nem a pápa lett kisebb, hanem az olasz nemzet.

A hálátlanság Franciaországban meg Magyarországon ép úgy utálatos, mint Olaszországban, vagy Kokinkinában.

S a katolikus világ, amely távolról nézi ezeket a dolgokat, nem a pápát látja kisebbnek, hanem az olasz nemzetet hitványabbnak. A pápa az ő önkéntes rabságában, a békés, az erőszaktól távol álló tiltakozás álláspontján épúgy maga mellett látja 320 millió katolikus hívét, mintha Róma minden világi hatalma az ő ujja mozdulását lesné. Tiszteljük, hódolattal látjuk az ő erkölcsi magasságát, 1900 esztendő-

nek benne összpontosuló szellemi tekintélyét, Krisztus drága örökségét. Ha áldásra emeli föl a két kezét, hódolattal ereszkedünk térdre előtte, mert tudjuk, hogy nem egy ember jóságát adja, hanem az isteni kegyelmet közvetíti.

Mindez eszembe jut akkor, amikor a Viktor Emanuel tiszteletére emelt nagyszerű emlékműre, az olasz egység szimbólumára gondolok.

Több utleirást olvastam, amelyek ezt az emlékművet lekicsinylik. Én mint minden írásomban, itt is igazságos akarok lenni. Azt mondom el, amit érzek. Nekem imponált. Az a karrarai márványból készült óriási árkád, a fehér szép oszlopok, az előtte, a tér közepén álló lovasszobor, jobbról-balról a szoboresoport, — szerintem — gyönyörű művészi alkotás. Elhiszem, hogy a tér szűk neki, azt is elhiszem, hogy kár volt a mögötte álló Kapitoliumot eltakarni, de általánosságban nem lehet megtagadni tőle a monumentalitást. S nem lehet megtagadni azt sem, hogy a szoboresoportozat könnyedsége, mozgékonyysága igazi művészetre vall. Hiába! Az olasz született művész. A kék ege, az édesen olvadó dalai, elragadó képei, magu-

kon hordják a bájt, az ezerévek óta fejlődött lendületet. Miért tagadnánk meg ugyanezt a szobraiktól?

Nekem más nem tetszett. Az, hogy azok a szoborcsoportok úgy vannak beállítva, mint a Vatikán ellen mozgó tiltakozások. Az orosz-lánok a Vatikán felé ordítanak, a harcosok kardja a Vatikán felé suhint.

Minek?

Igazán nehéz felelni rá. Az ellen az öreg 76 esztendő IX. Pius ellen, aki tiltakozott ugyan a Porta Pia átlépése ellen, mint sok száz esztendő jogának lábbaltiprása ellen, azonban egyetlen csöpp vért ontani nem engedett. Miatta, az ő jogai megvédésért ne fesse senki fia vére pirosra a szent város rögeit. Visszavonult a Vatikán szent falai közé és a pápa 55 év óta nem lépett olasz területre. Ha az olasz nemzet, ha az ő hálátlan fiai ilyen né torzították az igazságot és jogot, a kezdeményezőké a felelősség Isten és a történelem ítélőszéke előtt.

A hálátlan olasz pedig nem elégzik meg ennyivel, ha nem ordíttatja az orosz-lánjait és hadakozik kardjával — a levegőbe. Mi ez? Vitézség? Annak száználmasan komikus. Bátor-

ság ? Annak siralmas. Én valami mást éreztem : ripókság.

Ugyanezt éreztem Velencében a Viktor Emánuel szobránál s ugyanezt éreztem a világháború alatt, amikor a vitéz olasz nemzet a szent önzés jelszavával hátbatámadta azokat a szövetségeseit, akikkel pecsétes írást írt alá a közös védekezésre vonatkozólag.

Mindezek fölött a történelem fog ítéletet mondani s egészen bizonyosra vehetjük, hogy nem fog diplomát kiállítani az olasz nemzet fenkölt jelleméről. S azt se bizonyította még be senki, hogy az orvul támadó örök időközön keresztül kezében fogja tartani a rablott zsákmányt.

Mindössze 55 esztendő pergett le az idő nagy kerekén s az olasz nemzet máris fujdogálja a retiráda trombitáit. A nagy támadás vezetői telve voltak az Egyház gyűlöletével. Mindent elkövettek, hogy népüket az iskolás gyerektől kezdve a vén emberig az Egyház ellen sorakoztassák s a háború végén megérett a megmértelyezett lelkek gyümölcse. Oly feneketlen züllöttség, oly észnélküli anarkia kapott lábra, hogy a szocializmus táborában nevelkedett Mussolini a *haza nevében* kénytelen

volt frontot csinálni a megkeresztelt szabadkőmives Garibaldi s a zsidó-szabadkőmives római polgármester: Náthán lelkének. Meg kellett szervezni a fasizmust Olaszország megmentésére.

És mit tesz most Mussolini? Nemzetévei együtt szép lassan szivárog vissza a katholicizmusba. Volt benne annyi bátorság annak kijelentésére, hogy *a vallást nem szabad bántani, mert a vallás konzerváló erő*. Mint egy bölcs és a messze jövőbe néző államférfi, keresi az érintkezést az Egyházal. A pápa egyik régi palotáját a másik után adja vissza jogos tulajdonosának, megengedi az iskolákban hitoktatást s a Capitolium, az ősi városháza ormán Mussolini akaratából ott ragyog újra az aranyos kereszt, amelyet Náthán jónak látott onnan eltávolítani.

Vagyis újra megismétlődik a régi történet a tékozló fiuról, aki részeg barátai társaságában eltékozolta a drága atyai örökséget s lezüllött a moslékos sajtárig. S mikor sertések eledeléből sem lakhatott jól, visszament az atyai házhoz és mellét verve mondta:

— *Atyám, vétettem ellened és az ég ellen, nem vagyok méltó,*

hogy fiadnak nevezz, csak a béreseid közé fogadj be engem.

Mindezek: a tékozló fiu, a moslékos sajtár, visszakérezkedő rongyos lump — ezek jutotttak nekem eszembe, mikor a Viktor Emanuel szobrának világba ordító oroszlánjait szemléltem.

Régi idők — régi emlékek.

A Capitoliumra vezető lépcsőkön járva megnéztem a ketrecbe zárt farkasokat s a vasrács mögött gubbaszkodó római sast. A monda szerint Romulust és Remust, Róma alapítóit, amikor árván maradtak, egy anyafarkas táplálta s a büszke, izmos katonák légioi büszkén emelték magasra a sassal ékesített zászlót.

Ez azt jelentené, hogy a jelenkor római polgára is a farkasok és sasok utódainak szeretné magát tartani. Valami azt susogta a fülemben, hogy nem jobb volna, ha a farkasok helyett rókákat s a sas helyett vércsét zárnának a vas kalitkába?

Nem változott meg a véleményem akkor sem, mikor a lépcsőkön tovább haladva, az Ara coeli templomába léptem. Ezt a templomot még Augustus császár építtette 1900 esztendő

előtt az Isten fiának, az igaz Istennek, akit nem ismert még, de akinek eljövételével, a várakozás szomjuhozásával akkor tele volt az egész világ.

Akit annyira vártak már akkor s aki annyi jót tett az emberiséggel, azt elhagyják, megtagadhatják a tétkozló fiuk, de egészen bizonyos, hogy vissza fognak hozzá térni, — ha ugyan éhségben és nyomorban elveszni nem akarnak.

Még inkább megerősített ebben a hitemben ugyancsak a Capitolium mögött levő mamertini börtön, ahova Nero császár idejében szent Pétert és szent Pált zárták. Most ugyan le lehet menni bele lépcsőn, de akkor, a kereszténység szomorú megpróbáltatásai idején csak felülről, kötélen eresztették le az embereket. Tehát ki semmikép se lehetett jutni, hiszen köröskörül kemény és áthatolhatatlan sziklafal állta el az utat. Az apostolok feje 9 hónapon át synylódott itt. Egy forrást is mutatnak a börtön kövei közt. A hagyomány szerint ugyanis szent Péter nem egyedül volt a börtönben, hanem több pogányt is összecsuhtak vele. Szent Péter itt is folytatta apostoli hivatását és megtérítette rabtársait. Hogy meg is keresztelhesse, forrást

fakasztott s annak a vizét használta föl. Ma is látjuk azt a hatalmas kifaragott oszlopot, amelyhez a fogoly szentet odaláncolták. Szóval a régiek értettek a kinzáshoz. Nem tudom, olvasóim közül járt-e valaki a velen-cei doge-palota földalatti börtönében, amely a palota alatt, vastag folyosóktól körülvett és óriási kőkockák-ból épített világtalan barlang. Valahogyan az jutott eszembe, amikor a mamertini börtön borzalmasan áthatolhatlan kockaköveit néztem. Innen nincs szabadulás semerre, — csak fölfelé, az Isten felé. S az elítélt szent Péter szívesen vállalta ezt a szenvedést is azért az eszméért, azért a Krisztusért, akit képviselt.

Amely hit ilyen hősokeket nevelt, azt nem kell féltetni. Keményebb sziklákon áll, mintsem az emberek gondolnák.

A régi Róma.

Egy délelőttöt töltöttem a Forum Romanumon. Egy gyönyörű napsugaras, meleg, kékegű délelőttöt. Október végén. A virágok százzsinű pompába öltözve jólesően melengettek szirmaikat, mézet rejtő kebleiket. Hiába az októberi éjszakáknak foguk van már, jólesik a délelőtti napsu-

gár. Idestova pillangók röpködtek — apró talián gyerekek kergették őket. S a pillangók láthatólag nem akartak tudomást venni arról, hogy a tél gyors lépésekkel lopakodik felénk. Szálltak egyik virágról a másikra. Föl a Castor és Pollux templomának árván merengő három oszlopára, aztán Augusztus császár palotájára. Tovább Titus diadalivére, a Colosseum vértől ázott omladékaira. Nem! a lepkék nem akartak tudomást venni arról, hogy az életnek vége szakad.

Örültek a napsugárnak, az élet bohó örömeinek. Ó, mennyi gondolat kelt szárnyra a lelkemben, mikor a régi Róma 2—3000 esztendő romjai fölött a pillangókat néztem, amikor egyedül, magamra maradva bolyongtam össze-vissza, keresve az emlékeket lelkem legmélyéből, ahova a mai kultúrember annyi drága kincsét temet.

A Capitolium mögött egy nagy mély terület szomorkodik. Jobbra tőle a Palatinus-hegy, túl rajta Nagy-Konstantin diadalive, azon is túl a Colosseum templomtorony magasságu falai. Minden rom. Letört oszlopok, össze-vissza csonkitott épületek, tá Tongó fundamentumok, félig földben ülő panaszkodó oszlopdiszek. Ezek

tarkitják az egész teret. Valamikor városház és városháztér, vagy még inkább: országház és országháztér volt. Innen irányították a világ leg-hatalmasabb és leghosszabb időn át uralkodó birodalmának ügyeit. Itt voltak a pogány istenségek templomai: Iunóé, Saturnusé, Castoré és Polluxé. Itt volt Julius Caesar temploma, ma már csak az oszlopokból látjuk, hogy milyen területet foglalt el, de ezek a letört oszlopok összeroskadtak, mint összeroskadt a világ egyik legnagyobb hadvezére és államférfia is a 27 rátámadó gyilkos főreinek szurása alatt. Brutus és Cassius nem bírtak volna vele, hát egész sereggel támadtak rá, mint ahogy 1—2 száz esztendő se birt a tisztelére emelt bazilikával, hanem évezredeknek kellett jönni, hogy földre terítsék.

Amott áll a rostrum, a szószék, ahonnan Cicero beszélt, ahonnan nagyszerű filippikáit dörögte. A hajók ormáról levett bronzdiszítések nem ékesítik már, de az én lelkem így is hallotta a világ legnagyobb szónokának évezredekre hangzó híres szónoklatait.

Középtájon állt a Vesta-szűzek temploma, akik az örök lángot ápol-

ták. Odébb volt a palotájuk, ahol az egész római nép páratlan tiszteletétől körülövezve laktak.

Följebb Septimius Severus későbbi diadalive előtt mutatják Romulus sirját, fölötte egy ősrégi, faragott kő, amely a nagyszerű birodalom atyjának az egykori pásztorembernek porrá vált földi maradványait takarja.

Itt kigyózik a Via Sacra a Szent ut a Colosseum felé. Innen indultak ki a légiók meghódítani a világot. Erős, hatalmas, csupa csont, csupa izom óriások. Tele sebhelyekkel, melyeket a világ minden tájékán vívott harcokban szereztek. A sereg élén a sas, körülöttük a nép riadalmának zúgása. Ezek mentek bele vészbe, viharba, a római zsarnok igájába fogni a nemzeteket. Pannonián, Germánián, Gallián keresztül Angliába. El Hispániába. Caesarnak csak 40 nap kellett, hogy ezt az országot meghódítsa. Kelet felé Graeciába, aztán át kincses Kis-Ázsiába, le Egyptomba, Kleopátra birodalmába. Mindenünnen harácsolták a kincsek özönét. A ki-nevezett helytartóknak csak egy-két esztendő kellett s visszatérhettek Rómába annyi kincsel, amely az ő és családjuk dicsőségét századokra ragyogóvá tette.

Megállok Titus Vespasianus császár diadalive alatt, aki Krisztus után 70-ben bevette, fölégette és lerombolta Jeruzsálemet, hogy beteljesedjenek az Írás szavai: Kő kövön nem marad.

A diadaliv belső felén 1900 esztendő után is szinte teljesen épségben láthatók a régi faragások, amelyek a diadalmas császár bevonulását örökitették meg. Hosszú szakálu zsidók vonulnak a nehéz római paripákon ülő harcosok között, vállukon viszik a hétágu aranygyertyatartót, amely Salamon király templomának egyik legkiválóbb ékességét képezte. Mondják, hogy a zsidók egy világért se mennek keresztül Titus diadalive alatt — hiszen a régi Zsidóország napja ez alatt a diadaliv alatt alkonyodott le örökre. Dávid és Salamon király birodalma ekkor vált a szétszórtság szomorú végzetévé.

Nem akarom tovább részletezni a Forum száz és száz régiségét, hanem megyek tovább a Nova vian, az Új uton keresztül föl a Palatinus dombra. Aki a régi Róma nagyságában gyönyörködni akar, ide jöjjön. Bármennyire érdekelt is a Forum a maga romjaival, nekem sok-

kal jobban imponált a régi Róma igazi bölcsője a nagyszerű Palatinus domb. 2600 esztendővel ezelőtt itt ütötte föl pásztorsátrát Romulus és Remus, a későbbi nagy birodalom két atyja. Köréje gyülekeztek pásztortársaik, akikkel együtt megtámadták a mostani Capitoliumon tanyázó sabinokat s elrabolták azok leányait. A sabink élet-halál-harcot akartak, vivni leányaik elrablóival, azonban az új asszonyok a harcra készen álló seregek közé vetették magukat és kibékítették a farkaszemet néző ellenfeleket. Hiába, a szerelem új férjeik iránt elfelejtette a rablás igazságtalanságát s mint annyi más esetben: egy boldogabb jövő felé építette meg a hidat. A két törzs jóbaráttá lett és egymás legyürése helyett idegen törzsek leigázására fordította erejét.

A domb köré várfalakat építettek, hogy később hatalmas császárok, a világ urai palotáinak adjanak helyet. Nem tudom, mi lepett meg életemben annyira, mint mikor az appiai uton végigrobogva az est szürkületében először láttam ég felé meredni Tiberiusnak, Augusztusnak, Domitiánusnak s a világ többi urainak palotáit s a paloták ég felé sötétlő romjait.

Egy egész város templomtorony magasságu romokból. Olyan kiesinek, olyan parányinak éreztem magamat, mikor ezek között a romok közt jártam. A mikor a Circus Maximust néztem, amely 200 ezer embert fogadott magába, de amelynek ma a szép szabályos körvonalai láthatók csupán. Mennyi fény, mennyi gazdagság ragyogott valamikor ezek fölött a néma romok fölött. Hány ezer harcos katona leste ezeknek a nagyuraknak szempillantását.

— Caesar, morituri te salutant.

Köszöntenek téged, Caesar, azok, akik elmennek a világ békés népei közé, hódítani, legyőzni, rabszolgasorsba tiporni őket, elhordani a kincseiket, hogy neked Caesar beteljesedjék minden kívánságod. Hozunk rabszolgákat a germánok földjéről, a Jordán csillogó vizei mellől, az egyiptomi gulák árnyékából. Hozunk márvány obeliszket, arany tálakat, gyémánt, opál, smaragd drágaköveket, hogy csilloghass és csilloghasanak azok, akiket kegyes mosolyod kitüntetni óhajt.

S a Palatinus dombja visszhangzott a győzők diadalmi énekétől, a rabszolgák bús dalaitól, a börtönök lakóinak lánc csörgésétől. Cyprus

bora gyöngyözött a serlegekben, koszorus lantosok ékes versezetekben dicsőítették a hatalom birtokosait. Üdvívalgás, a hízogók émelygő dicséretei, a végét-hosszát nem érő lakoma gyönyörűségei töltötték be a márvány paloták aranyos termeit.

A nép a mélyből egyik nap dicsérve, másik nap haragos tenger morajlásával követelőzve hullámozt a körül a nagyurak tornyos palotáit.

— Mit kérték? Mit adjak? Panem et circenses? Adunk kenyeret, hogy betömjük a követelőző szájakat.

És megépültek a pazar fényű fürdők, ahol egyszerre 10.000 ember üdithette föl az égő napsugártól elpetyhüdt tagjait. Voltak olvasótermek a nép számára, voltak szónokok, fizetett demagógok az elégedetlenség lecsillapítására.

Építettek cirkuszokat, ahol idegen népek rabszolgasorsra jutott fiai egymást gyilkolták a fölséges nép mulattatására. Ez se volt elég. A tunya római nép emberek és állatok vad halálos küzdelmében tudott csak gyönyörködni. Meglett ez is. Volt rabszolga elég. Afrika sivatagaiból kerültek oroszlánok, Ázsiából tigrisek, Germánia őserdeiből vad bivalyok. Ha ez tetszik, ezt is megkapjátok.

Titus Flavius megépítette a nagyszerű Colosseumot. 97,000 zsidó dolgozott a fölépítésén. Nincs a világnak épülete, amely ehhez a koloszushoz hasonló lenne. Mi, a késő utókor gyermekei a világ minden részéből elvándorlunk a nagy cirkusz falai alá és némán csodálkozva merengünk. A nagyság és kegyetlenség nyom bennünket. Az építmény nagysága és nagyszerűsége, a technikai tudás csodálatos fejlettsége, a 87 ezer néző számára épített kényelem.

Nézzük a földalatti helyiségek iveit, amelyekben a kiéheztetett vadállatok ordítása visszhangzott s halljuk a halálra ítélt keresztények láncá csörgését, halljuk a szent énekek elhaló zengését meg-megszakadó, sirástól tompított nyögését. A Krisztus dicséretét és a haláltól való borzongás emberi jajszavát. Nézzük a fehér márvánnyal borított császári páholyokat, ahonnan a zsarnok ujja mozdulása százezrek életét vagy halálát jelentette.

A nagyszerű cirkusz felavatása 100 napig tartott, 5000 vadállat s a jó Isten tudja, hogy hány gladiátor és hány keresztény vére festette pirosra a homokot. Ha megunták a

vért, a szárazföldi viaskodást, a császár egy intésére megnyiltak a zsilipek és a tenger vizének hullámaint árasztották az arénára. A fölséges nép gyönyörködhetett a tengeri csaták borzalmaiban. Meleg volt, perzselt a nyári napsugár, a matrózok óriás ponyvákat feszítettek a Colosseum fölé.

És hát megtermett-e a boldogság ennyi fény, ennyi jólét nyomán?

Ó dehogy! Ki tudná megmondani, hogy melyik lélek volt üresebb? A népé, amely aljas szenvedélyei fokozásában csak az ártatlanok vérének kiömlésében találta gyönyörűségét? — vagy a császároké, akik ily utálatos vadállati ösztönök kielégítésére alkalmat és módot adtak? Az irigység, gyűlölet, az áskálódások pokoli szövevénye nap-nap után ejtette el a hatalmasokat. Annyi orgyilkosság, annyi mérgezés talán sohse volt a világon, amennyi ezek között a gyönyörű paloták közt helyet talált. A pokol a maga tüzes lángjai otthonából föltette székhelyét a császárok palotáiba.

Barangolok az árnyas fák lombjai alatt és nézem a lenyugvó nap bucsusugarait. Megelevonedik előttem a múlt: Az utak mentén jobbról-balról

magas fenyőfákra élő emberek vannak kötözve, bekenve szurokkal. Imádkoznak:

— Krisztus maradj velem. Esteledik. Lehanyatlík a nap, de fölkel a te világosságod. Hiszek benned Krisztus.

A császári kert utjaira ráborul a sötétség fátyola s egymásután gyuladnak fel a fekete emberalakok teste. Ének, jajszó, halálhörgés változnak s a nép, a felséges nép rohögve mulat a gyermekek, asszonyok, öregek, fiatalok halálos kinjain. A császár aranyos kocsijában robog végig közöttük. Meg-megáll a kinlódók füstölgő, parázsló, üszkösödő póznái előtt. Megelégedését fejezi ki a jól sikerült mulatság fölött, mosolyogva fogadja a felséges nép üdvitalgását s aztán tovább hajt a márványpalotába. Nagyszerű lakomákat rendeztet. 1000 fülemile nyelvéből készült az egyik fogás. Hétszer esznek, hétszer könnyitenek a gyomrukon, henteregnek az élvezet mocsarában . . . mert, ki tudja: ma éjjel, holnap éjjel nem szurja-e szívükbe a gyilkot az, akit leghűségesebbnek tartottak.

Valaki azt mondta nekem a minap, hogy az emberek boldogsága akkor

kezdődik, ha majd a technika annyira előrehaladt, hogy minden ember könnyű szerrel juthat hozzá élelméhez, ruházatához és lakásához.

Hát ennek az elméletnek, nincs a világon ékebben szóló cáfolata, mint a római császárok utolsó századai. Ha valaha, akkor megvolt minden, amit a császárnak is meg a népnek is szeme-szája kívánhatott. A munka nem okozott gondot, legfeljebb az élvezetek kigondolása. Sőt talán az sem, hiszen voltak rab-szolgalelkek, akik a kigondolást is művészetté fejlesztették. És soha nép nem aljasodott mélyebbre, soha nép boldogtalanabb nem volt, mint a római császárok hatalmának fénykorában.

Aztán más jut eszembe. Az 1923. évi eucharisztikus kongresszus, amikor a Colosseum arénájában ünnepi istentisztelet volt s több ezer gyermek, a régi martýrok késő unokái, hófehér ruhában járultak a szentáldozáshoz. Körülöttük az apák, anyák, Rómának népe, az egész világ kiküldöttei.

Milyen különbség. Akkor véres cefatokra szétmarcangolt holttestek, most hófehér ruhába öltözött, hófehérlelkű gyermekesereg. Akkor az

üvöltő, vértszomjazó állatemberek serege, most fölmagasztosult lelki, jóért, szépért hevülő ünnepi társaság, amely könnyekkel a szemében köszönti az örök liliom diadalmas szépségét.

Ezt tette a kereszténység.

Megyek a Palatinus-dombról lefelé. Gyönyörködöm az előtttem elterülő város tarka képében. Apró fiucskák kergetik előtttem a tarka virágokról idestova röpködő lepkéket.

... Dél van. Róma tornyaiban megszólalnak a harangok. Zengenek, zúgnak, mint egy ezerhangu orgona, Angeluszra szólítanak.

Leveszem a kalapomat:

— Urangyala köszönté a boldogságos Szűz Máriát és az méhébe fogadá szent Fiát.

Megyek lefelé. Előttem Nagy Konstantin diadalive. Mikor Maxentiust legyőzte, ezen haladt keresztül győzelmes katonáival. A sereg élén nem a sasok diszelegtek, hanem két keresztbe rakott fa, hevenyészett kereszttek.

Megyek tovább, a Forumon keresztül. Szemben előtttem három óriási iv sötétlik. Maxentius kezdte építeni, de Nagy Konstantin fejezte be. Most

1600 esztendő után is megdöbbenően szép az a hatalmas épület s mintha beszélne hozzám:

— Én, én fogadtam magamba az embereket, akik a földi élet rafinált élvezetei után ide, az én iverim alá tértek be megpihenni, felüdülni. Új forrásokat nyitottam: vízből és lélekből. S akik a keresztség megtisztító hullámaiban újjászülettek, új világot alapítottak. Ujabbat, sokkal szebbet és sokkal hatalmasabbat, mint amilyen a római császároké volt. Én is hóditottam. Hóditottam északon, keleten, nyugaton és délen s az én országom nem omlik halomra soha. Talán nem olyan fényes külsőleg, de mindenesetre tisztább s egész bizonyosan maradandóbb. Oly marandandó, oly örök, hogy a pokol kapui soha erőt nem vesznek rajta.

Egy vasárnap délelőtt Rómában.

Reggel parádéba vágtam magamat s elmentem az egyik közeli templomba misézni. A sekrestyében egy magas sovány ősz pap fogadott. A plebános maga. Igazi olasz. Tele mozgékonyssággal s olyan hanggal megáldva, amelyet azóta is — ha

viSSzagondolok rá — legszivesebben a klarinéthoz hasonlítok. Állandóan harsogott. Látszatra az első pillanatban imponáltam neki. Nem kérte a Celebret-et, az egyházmegyémtől való igazolványt, hanem rögtön kérdezni kezdett, hogy ki vagyok?

— Magyar volnék — mondom — még pedig a keményebb fajtából.

A piros övem után érdeklődött, hogy mi vagyok otthon?

— Vicearchidiaconus, felelem neki.

Ugy látszik nem nagyon ismerhette ezt a hosszunevű magas hivatalt s a három szóból álló titlust: vice-archi-diaconus. Valószínű, hogy náluk nem ilyen formában ismeretes. De láttam, hogy valami nagyot néz ki belőlem.

— Ugyebár, a püspök közelében vagy? bizalmasa?

— Hogyne! egészen közel (nem is egészen egy kilométernyire tőle.) Bizalmasan meg természetesen sokszor szoktunk tárgyalni az én püspök-atyámmal.

— Misézni akarsz? Méltóztassál! Rögtön ő maga kezdett öltöztetni, kikereste a misekönyvet és kijelentette, hogy ő maga fog ministrálni.

Megköszöntem alázatosan a szivességét, azonban tisztában is voltam

vele azonnal, hogy valami igen nagy urat néz ki belőlem, vagy legalább is olyat, akinek sokkal nagyobb a jövődelme, mint az övé.

Hűségesen végezte az egész minis-trációt s az érces klarinét hangján úgy recsegtetett minden szót, hogy csakugy hangzott tőle a templom. Őt azonban semmi nem zsenirozta, végezte a dolgát renditetlenül tovább. Oda nem adta volna a szerepét egy világért sem.

Én pedig elgondolkoztam és azt állapítottam meg magamban, hogy *nem jó, ha a pap szegény.*

Ez a jámbor, klarinéthangu férfiú bőrszényű embert sejtven bennem, azonnal az ebédjére gondolt. Elgondolta, hogy én itthon valószínűleg hust ebédelek vasárnaponkint, neki pedig polentán kívül alig jut több 7 méter makaróninál (a lyukat is beleszámítva). Hát milyen pompás dolog lesz az, ha buzgó szolgálatai fejében annyi lirát kap tőlem, hogy még husra is kerül. Adtam is neki legalább 3 csirkére valót. Kölcsönösen meg lévén imígyen egymással elégedve, a távozás himes mezejére léptem és ismét azon gondolkodtam, hogy milyen rosszul tesznek azok, akik irigylük a paptól a tisztességes

megélhetést. Nem kívánok dús javadalmat, hanem kérem és ajánlom, hogy a papnak ne kelljen megalázkodnia a mindennapi kenyérért.

Csunya és fájdalmas dolog az, ha a papnak, — burkolt formában is — de koldulnia kell. Nemcsak az embert, hanem a papot is lealázzák benne. Olaszországban elvették az egyházi vagyont, megfosztották a papságot attól, amit a buzgó ősök jogos tulajdonképen rája testáltak. Az állam, a város, a község elvből és tényleg egy centesimoval sem járul hozzá a pap eltartásához. S így a papság arra van utalva, hogy a templomba betérő imádkozók nagylelkűségéhez folyamodjék. Hogy megpumpolja a misére járókat, az esketésre jövő lakodalmas népet. Ugy tesz, mint a szegény francia papság, amely legalább 20-féle temetési és esketési parádét állapít meg s annyi perselyt állít fel a templomban, hogy az ember mindig perselybe botlik. Mi lett az elkobzott francia, meg az olasz egyházi vagyonnal? Elkótyavetyéldött a likvidátorok kezén. Meggazdagodott belőle egy-két nagyszáju demagóg, akit ilyenmódon hallgattattak el, az állam azonban olyan szegény maradt, mint amilyen azelőtt

volt. A papság pedig méltóságán aluli helyzetbe degradálódott.

De nemcsak a méltósága szenvedett, hanem egyéb is. Méltóztassék csak elképzelni: ki megy szívesen arra a papi pályára, amely bizonyos fokon a koldulás színvonalán szégyenkezik? Azok, akik hitükért készek a martyromságra — vagy akiknek másféle kenyérkereset nem jut. Nagy baj az, mikor az olasz meg francia apa azzal fenyegeti a fiát, hogy, vagy suszterinas, vagy pap lesz belőle.

Mi itt Magyarországon legalább 16 esztendeig járjuk az iskolákat, míg papokká leszünk. A szegény olasz Egyház kénytelen a 8—12 évvel beérni — természetesen tisztelet a tiszteletreméltó kivételeknek, akik a hétköznapi tehetségek és sorsok színvonalán felül magasra emelkednek.

Vagy azt mondja valaki: vannak nagyjavadalmu papok, akiknek jövedelme nem megfelelő célra megy?

Megengedem, sőt magam is tudok ilyen esetekről. Azonban ne felejtse el senki, hogy sokszor adakoznak az emberek úgy, hogy a világ nem tud róla. És ha mégis vannak kifogásolható vagyonkezelések — bátran mondhatom, hogy sokkal kisebb baj,

mint mikor a papságot általában és egyenkint kolduskenyérre ítélik.

Mégegyszer mondom: *jobb, ha a pap alamizsnát tud adni a hozzáforduló szegénynek, mintha maga is a markát tartja alamizsnáért.*

Barangolás.

Régóta furta az oldalamat egy kíváncsi kérdés: milyenek lehetnek a római templomok vasárnap délelőtt? Rómának van vagy 400 temploma s 400.000-nél nem sokkal több lakosa s így minden 1000 emberre jut egy templom — beleszámítva a gyerekeket, öregeket és hitetleneket is.

A Tiberisen átmenve nekivágtam a Corso Vittorio Emanuelének s elhatároztam, hogy minden templomba bemegyek, ahány utamba esik. Egy óra alatt találtam négy olyan templomot, amelyhez hasonló szép aligha van egész Magyarországon: a Szt. András templom, a Chiesa Nuova (új templom) az Al Gesu és az Ara Coeli. Mindez a Corson vagy egészen közel hozzá. Oly pazar diszítést, annyi aranyozást, annyi márványt, oly értékes régi és új képeket, amennyit ebben a négy templomban találtam, hiába keresnék országszerte. Elismerem, hogy igen szép az egri szé-

kesegyház, az esztergomi, a pécsi s mindegyiknél szebb a lipótvárosi bazilika, azonban a római diszítés pazarsága mindegyiket messze felülmulja. Persze ezek akár a szent Péter, a szent Pál templomhoz, a lateráni bazilikához, a Santa Maria Maggiore-hez csak szerény templomocskák. Nekem igen tetszett a templomok kazettás mennyezete — mintha gerendák osztanák négyszegletű mezőkre a födémet. Az olasz diszitő művészet elemében érzi magát, mikor ezeken a domborműveken teret talál a maga csodálatos művészete finomságainak.

Persze azt mondhatná erre valaki: hiszen ez mind a múlt emléke, a letűnt, nagy századok, a régi gazdagság, a középkor hagyománya. Csak részben. Láttam az egyik templom kápolnáját. Új, rajta a legujabb kor izlésének nyoma s szebbet, tündöklőbbet a régi kor se tudott alkotni. Láttam a Tiberis partján, az Angyalvár közelében egy vadonatúj templomot Jézus szíve tiszteletére. Esti istentiszteletet tartottak benne. Aki nagyon szépet akar látni, odajőjjön. Ez már nem a régi monumentális művészet, hanem a finom, szinte azt mondhatnám: raffinirozott mű-

vészet, a hatáskeltés olyan eszközeivel, amelyeket csak a *csodálatos* jelző illet meg. Az aranyozás pazar s ami még szebb: a világítás. Hogy a villanyt miként lehet beleállítani a hatáskeltés eszközei közé, itt lehet megtanulni. Valahogyan a menyország egy darabját érzi az ember a lelke elé tárulni. A misztikum elbűvölő varázsa úgy lenyűgözi az embert, hogy soha elfeledni nem tudja. S ha ehhez hozzászámítjuk az édes, olvadó olasz muzsikát, akkor szívesen elhiszük, hogy a katolicizmus nemcsak századokkal előbb, de most is iskolás tanítványa lehet az olasz Egyháznak.

Mindezek után pedig azt mondhatná valaki: mit érnek a szép templomok, ha nincs bennük hívő, ha üresek?

Éppen erről akartam meggyőződni. Az említett templomokon kívül bejártam egy sereg kisebb templomot is és ámulva állapítottam meg, hogy a templomok egész dél-előtt általában és külön-külön telve voltak ájtatos hívőkkel s a legfőbb: annyi áldozót láttam, amennyit igazán nem reméltem.

Nem tudom, hogyan volt azelőtt,

de a mostani olasz nép igazán vallásos.

Ott is elkövetkezett-e a fölébredés, a Náthán-korszak után lettek-e egészségesek? Mussolini kiábrándulása ütötte-e fejbe őket? vagy a nagy IX. Pius pápa jelszava: Restaurare in Christo omnia — hódította-e meg őket? — nem tudom. Annyi azonban bizonyos, hogy sokkal sötétebb képet vártam s ennyi vigasztalóról álmodni se mertem.

Hiába! a kereszténység, a katolicizmus örök — és csak az emberek változnak körülötte. Minden század megkótyagosodik egy kicsit a maga nagyságától, a maga önbizalmától, vagy önteltségétől s aztán: mikor elmúlt a katzenjammer, szépen visszatér oda, ahonnan hűtlenül eltávozott. Vagyis: a történelem örökké ismétli a tékozló fiu soha el nem muló történetét. Vagy talán azt gondolja valaki, hogy az olaszok templomi viselkedése nem méltó a szent helyhez? Hogy folyton izegnek-mozognak, egyik percben imádkoznak, a másikban a szomszédjukkal fecsegnek, aztán a szentek szobraihoz intézik követelő kéréseik mennybeli előterjesztését, vagy a gyermekeiket csókolgatják? Azt gondoljátok, hogy

az olasz templomi zene inkább való az operába? Azt hiszitek, hogy a szertartásaik csak külsőségek?

Talán nekünk, de a valóság más.

Voltam egyszer egy norvég protestáns templomban. Egy vékony, cérnaszálhangu szónok beszélt és én bámultam azon a halálos csenden, amellyel a mozdulatlan tömeg hallgatta. Voltam a granadai templomban, ahol a templomi asszisztencia gyönyörű, szabályos tánclépésekben haladt az oltár felé. Én, a közép-európai ember érthetetlennek tartottam az egyiket is, a másikat is. Ha azonban a két nép vérmérsékletét veszem zsinórmértéknek, tisztában vagyok az egyikkel is a másikkal is.

Könnyű a norvégnak mozdulatlannak lenni a maga templomában, mikor az ég legalább 8 hónapon át borongó ködbe burkolja az egész országot. Ahol azonban 10—11 hónapon keresztül kacag a napsugár s perzselő hőség forralja a vért, ott egészen más a világnézet még a templomban is. A norvég alázatosan, lesujtottan néz a nehéz köd fölött uralkodó hatalmas Uristenre. Az olasz a nevető levegőében keresztül oly közel érzi magához az ő Urát,

mint a gyermek az édesatyját. Ugy beszél vele, mint aki lehajol hozzája és várja: mikor nyitod meg szivedet? Van-e valami mondani valód? Északon meglehetett szüntetni a Mária-tiszteletet, az olasz barrikádokra menne a Madonnáért.

Ami pedig a templomi zenét illeti, megjegyezhetjük, hogy az egész modern művészet, a színház és zene az olasz templomokból indult ki. Vagyis nem a templomok világiasodtak el, hanem a színházak, operák tanultak a délvidéki nép hangulattal telt templomaiból művészetet.

Hogy aztán hol a határ, mit kell rováásra írni? — azt hagyjuk egyszerűen a jó Istenre, aki alkotott bennünket, aki egyikünket észak ködös honába, a másikat a derült ég alá rendelte, a harmadiknak a mérsékelt égövet rendelte hajlékául, de aki minden teremtetett lénynek szívét és veséjét vizsgálja.

Tallózás.

Öregiből elmondtam azokat, amiket olvasmányaim s a látottak után érdekesnek találtam. Azonban nem szóltam még Róma külsőségeiről.

Ami a háboru utáni magyar lel-

két legjobban megragadja: a csodálatosan rohamos fejlődés.

Őszintén szólva, elfogott a sárga irigység. Nem a Sacro egoismo, a szent önzés, amely D'Annunzio nemzetét a nemzetköziség szempontjából szent országszerződések fölrugására és egyes rég óhajtott tartományok elrablására képesítette. Nem is olyan szent önzést értek, amely frankhamisítás útján királyhamisításra és frank-királyokra gondol. Nem! az én lelkemet másféle érzelmek epesztették. A legyőzött nemzet fiának keserősége, aki az egész világháboruban az igazságtalanságokat, csalásokat s végül az igazságtalanságok esimborasszóját látja.

Ha nálunk nincsenek kutmérgezők, ma Magyarország városai épülnének gombamódra. Rómában egész városrészek nőnek hirtelen a földből az ég felé. Egyik villa a másik hátán. A háboru előtt sokszor jártam Velencében. Mindig feltűnt, hogy az épületei tatarozás nélkül szép lassan omladoznak. Most ép az ellenkezője mindennek.

Miféle fény ragyog Róma utcáin. Érdekes végigmenni este, amikor a villanyfény ragyogásában szinte a tündérvilág mását keresi az ember.

Hát még a forgalom! Az autók töméntelen sokasága. A fiakkerokat és rozoga konfertáblikat úgy nézi már az ember, mint a krinolint a régi divatlapokban. Mikor szegények Róma hét halmáról, egyikről a másikra kapaszkodnak a görhes gebéikkel, az ember szinte szeretné neki azt mondani: Tisztelt Noé bárkája, legyen kegyes és ne létezzék, maga nem illik már bele ebbe az új világba.

Mennyivel másabb az autó! Örült gyorsasággal száguldanak idestova és túlkölnék irgalmatlanul. Mikor egyik-másik magaslaton megállva, messziről letekintettem, mindig olyanformán éreztem magamat, mint faluhelyen estefelé, mikor a libák a mezőről gágogva sietnek hazafelé. Egyik magasabb, másik mélyebb hangon kiabál. Az én fülemben éjjelnappal visszhangzott az autók trombitája: Pá! páá! páááá! . . .

Az utca népe azonban olyan, mint régen volt. Dolgozik és kedélyeskedik és iszik. Rómában az utca egyzsersmind otthona a népnek. Ott dolgozik a suszter, ott az ajtóban kalapál a kovács, ott szárogatják a kimosott bizonytalan színű ruhákat, ott isszák meg az olaszok az évente termett 35 millió hektoliter fanyar

borukból a 30 milliót, ott veszekednek, ott orditoznak, az asszony nép élénk csatakiáltásaitól tüzelve ott agyabugyálják el egymást és ott békülnek ki, ha a harcnak vége szakad. És ott veszekednek, cigánykerekednek, orditoznak és énekelnek az arcátlan kis taliángyerekek, akik, ebben a pillanatban a tenyerüket tartják feléd centesimoért, másikkban pedig arasznyira öltik nyelvüket feléd, ha nem adtál nekik. Ez a szemtelenség velük született s elkiséri őket a bölcsőtől diplomácián, országszerzésen keresztül egész a sirig.

Azonban itt meg kell állnom egy pillanatra. Talián gyerekek és szemtelenség! Mivel talián gyerek igen sok van, s a szemtelenség se levén a taliántól idegen — sok mindenfélét meg lehet érteni és magyarázni az olasz nép életéből.

A csizmaforma országukban 35—40 millió ember szorunkodik. S mivel a talián szereti a gyereket, nem kevesebben, hanem mindig többen lesznek. A földjüket kertté alakítják, kétszer vetnek és kétszer aratnak, három, négyféle módon szipolyozzák a földjüket, a szikláikból gyönyörű szobrokat faragnak — és mégse férnek el a nekik szűk hazájukban. A

csizma szorítja őket. Nem csoda tehát, ha kibujnak belőle és idegen földön keresnek maguknak tanyát. Észak-Amerikát sűrű rajokban lepik, Afrika északi részén új telepeken helyezik el a fölöslegeiket, beszívárognak Franciaországba, — a Riviéra csak a földrajzi jog szerint Franciaországhoz, valóságban olasz nép lakja. Így volt a helyzet Trieszttel és Fiumével.

Hja! a talián szereti a gyereket, nem fél az Isten áldásától s azt gondolja, hogy ha a jó Isten báránykát adott, ad majd hozzá legelőt is.

A régi népvándorlások jogai is ilyenféleképp születtek meg s a régi ősi lakók bűnei is ilyenféleképp bűnhődtek.

Ezen is lehet gondolkozni nemcsak a faját irtó franciának, hanem a magyarnak is.

Bucsu.

A pályaudvaron vártak már bennünket a magyar állam kényelmes Pullmann-kocsijai. Érzékeny bucsut vettünk s aztán belerobogtunk a sötét éjszakába. A mozdony zihálva rohant föl velünk az Appenini hegyek magaslatai felé.

Reggel Firenzénél ébredtünk fel.

Végigmentünk a vonaton s a mosdó melletti fülkében két fekete inges fasisztát láttunk. Ahá! ezek nem bennünket, mint inkább az olasz állam érdekeit őrzik. A kalauzokat, hogy valahogyan kevesebb vagy több utast ne vigyenek magukkal, mint amennyi dukál; őrzik a mozdonyvezetőt, hogy nem pazarol-e fölösleges több szemet. Ilyesféle munkában telik el a fasisztának s Olaszországban néhány százezer feketeinges vitéznek a napja. Ezért kapnak fizetést. Ezért állnak az állam hivatalnokai mellé és fölé. Mindenhova, ahol az olasz állam rendet és lelkiismeretet követel.

Idejuttatta Olaszországot a szabadság, a szociáldemokrácia és az anarkia. Mussolini szerint Olaszország föltétlenül tönkrement volna, ha a régi gazdálkodást tovább folytatják. A sztrájkok, a dologtalanság, a jogok követelése és a kötelességek nem teljesítése, egyesek fölkapaszkodása s a többinek nyomorúsága általános felfordulást szült vona. S Mussolini most a munkát, a becsületességet, a rendet, a lelkiismeretességet a maga embereivel őrizteti. Fasiszta hadsereget rendelt az állami hadsereg és az államgépezet fölé.

Azt mi is elhisszük, hogy Olaszország tönkrement volna a régi rendszer mellett. Csak az a kérdés, hogy bírja-e ennek az ujnak a kiadásait és hogy azok a fasiszták valóban olyan lelkiismeretes és becsületes emberek-e, mint amilyeneknek lenniök kell?

Annyi bizonyos, hogy Mussolini tovább néz a jövőbe. Mint igazi államférfiu bátran szemébe néz az előítéleteknek és azt teszi, amit célra vezetőnek talál. Az olasz gyerekek ma már épugy tanulják a katekizmust, mint valamikor a pápaság alatt. Mert Mussolini azt gondolja, hogy legfőbb fascista vagyis jogpárti mégis csak az Uristen. Akinek a lelkiismerete mellett nem egy feketeinges katona, hanem az örök-bíró Isten őrökodik, attól az olasz államnak se kell félnie.

Ezek a gondolatok virrasztottak az én lelkemben, mikor az olasz határnál a feketeingeseket bucsuzni láttuk.

Mi nem tőlük bucsuztunk, hanem Rómától, Olaszországtól, a kereszténység dajkájától.

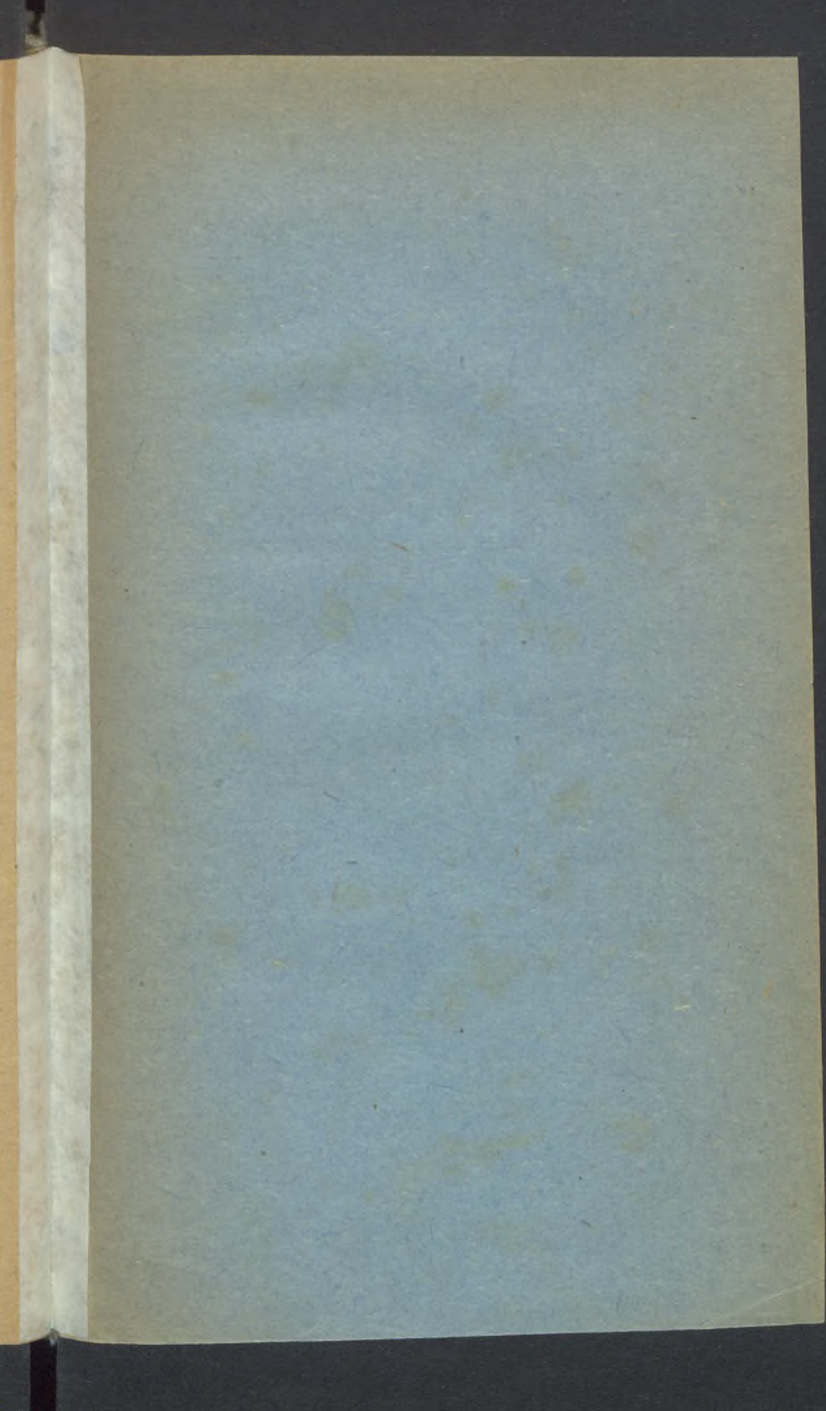
Azaz dehogy bucsuztunk. Minden emléke, minden szépsége egy gyönyörűsége könyvbe van beírva, a

lelkünk könyvébe. Bárhol nyitjuk föl, bárhol emlékezünk rája, mindenütt csak örömet találunk.

Nem is tudunk tőle elbucsuzni egészen, csak rövid időre.

A viszontlátásig !

A székesfehérvári egyházmegyei hatóságnak
134/1926. sz. engedélyével.

ÖRÖK DOLGOK ÖRÖK UTAK ÖRÖK FORRÁSOK

Irta: *Klug Ignác dr.*

Németből fordította: *Bilkei Ferenc.*

A világirodalom egyik legszebb alkotása, mely rövid elmélkedések, költemények, vagy megható elbeszélések alakjában élvezetesen s teljesen új világításban tárgyalja vallásunk igazságait.

Németországban év-év után új kiadásban jelenik meg. Magyarországon két év alatt

tízezer példányban fogyott el.

Csonka hazánkban talán egyetlen könyv, amely hasonló sikerrel dicsekedhetik.

468 lap, igen szép kiállításban.

Ára egyharmada a hasonló terjedelmű könyveknek.

Egy példány a postai küldéssel **25.000 kor.** 6 pld. után a hetedik ingyen. Nagyobb példányszámnál nagyobb árengedmény. Megrendelhető a fordítónál Székesfehérvárott.

